

Vilniaus universiteto
Orientalistikos centras

Azijos studijų (japonologijos) programos studentė

Nina Ždanovič

Nacionalistinis švietimas Japonijos Imperijoje

BAKALAURO DARBAS

Vadovas - dr. Linas Didvalis

[vertinimas:

Vilnius 2016

Vilniaus universiteto
Orientalistikos centras

Bakalauro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....
.....

..... (data) (v., pavardė)

Bakalauro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data) (gynimo komisijos sekretorės parašas)

Bakalauro darbo recenzentas:

..... (v., pavardė)

Bakalauro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

..... (parašas)

.....

201... m. mėn. d. (gynimo data)

Gynimo komisijos pirmininkas:

..... (v., pavardė)

..... (parašas)

Ždanovič, Nina

Nacionalistinis švietimas Japonijos imperijoje: bakalauro darbas / Nina Ždanovič, japonologijos studijų programos studentė; darbo vadovas dr. Linas Didvalis; Vilniaus universitetas. Orientalistikos centras. – Vilnius, 2016. – 50 lap. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 44 (24 pavad.).

Japonijos imperija, nacionalizmas, moralinis ugdymas, švietimas, modernioji istorija.

Šitame darbe yra nagrinėjamas nacionalizmo fenomenas Didžiosios Japonijos imperijos laikotarpiu (1868–1945). Pagrindinis darbo tikslas yra išsiaiškinti, kaip per nacionalistinės ideologijos propagandą švietimo sistemoje buvo siekiama suformuoti religinį lojalumą imperatoriui ir homogeniškos japonų tautos išskirtinumo koncepciją. Prieš gilinantis į edukacinį aspektą, visų pirma stengiamasi suprasti japonų nacionalizmo ištakas, pagrindines jo idėjas ir bendrą sociokultūrinį kontekstą regione. Daugiausia dėmesio skiriama nacionalizmui bei jo apraiškoms švietime ketvirtame ir penktame dešimtmečiuose, tai yra, nuo japonų invazijos į Mandžiūriją iki karo Ramiajame vandenyne pabaigos.

Kalbant apie nacionalizmo apraiškas švietime, darbe pateikiama kokybinė moralinio ugdymo vadovėlių serijos analizė, akcentuojami nacionalistinės ideologijos bruožai bei įtaka jaunųjų japonų tapatybės formavimuisi.

Šis bakalauro darbas galėtų būti naudingas tyrinėjantiems XX amžiaus nacionalizmą Japonijoje arba Japonijos edukacijos istoriją.

Turinys:

Įvadas.....	5
1. Nacionalizmas Japonijos imperijoje	
1.1 Nacionalinės valstybės formavimasis Meiji laikotarpiu.....	7
1.2 Japonijos imperialistinė ideologija.....	11
1.3 Imperatoriaus vaidmuo ir įvaizdis.....	15
2. Švietimas Japonijos imperijoje	
2.1 Japonijos edukacinės sistemos raida.....	19
2.1 Švietimas ir nacionalistinė propaganda.....	23
2.3 Moralinio ugdymo pamokos ir jų raida.....	27
3. Moralinio ugdymo vadovėliai	
3.1 Moralinio ugdymo vadovėliai 1-2 klasių moksleiviams (1941).....	31
3.2 Moralinio ugdymo vadovėliai 3-6 klasių moksleiviams (1942–43).....	35
3.3 Moralinio ugdymo vadovėliai gimnazijos moksleiviams (1944).....	39
Išvados.....	42
Bibliografinis sąrašas.....	44
Priedas 1: Iliustracijos.....	47

Įvadas

Pastaruoju metu nemažai girdime apie politines “naujojo” Japonijos nacionalizmo” apraiškas: istorijos vadovėlių koregavimą, ministro pirmininko Abe Shinzō 安倍晋三 vizitus į prieštaringą *Yasukuni jinja* 靖国神社, siekimai pakeisti konstitucijos devintąjį straipsnį. O ir gilesniame lygyje – žmonių sąmonėse – galime išvelgti aiškią atskirtį tarp japonų ir užsieniečių, kad ir ilgai gyvenančių Japonijoje: dažnai vartojama frazė “Mes, japonai, ...”, kalbos apie “etniškai homogenišką” Japoniją ir panašiai. Visa tai turi šaknis istorijoje.

Tam, kad galėtume nagrinėti nacionalistinį švietimą Japonijos imperijoje, pirmiausia būtina aptarti japonų, kaip moderniosios nacijos, formavimosi prielaidas. Be abejo, galime teigti, jog Japonija, kaip politinis vienetas, pradėjo egzistuoti dar nuo princo *Shōtoku* laikų, o Edo periodu (江戸時代 *Edo jidai*; 1603–1868) sparčiai suklestėjo ir kultūra – menai, literatūra, tapyba, teatras. Tačiau daugelis mokslininkų sieja Japonijos nacionalinį formavimąsi su vėlesniu Meiji (明治時代 *Meiji jidai*; 1868–1912) laikotarpiu, kai buvo sunaikinta *shinōkōshō* 士農工商 sistema, standartizuotas raštas bei suvienodinta edukacinė sistema (Osawa 2011, 38). Tuo pačiu atsirado tam tikra ideologija, kuri buvo plėtojama ir propaguojama nacijos manipuliavimo tikslais. Darbe bus aptariamos pagrindinės nacionalistinės propagandos temos, vyravusios Japonijos imperijoje bei jų pritaikymas švietimo sistemoje ir, atitinkamai, vadovėliuose. Paskutiniame darbo skyriuje bus pristatyti moralinio ugdymo vadovėliai, kurie labiausiai atspindi nacionalistines to laikotarpio Japonijos nuotaikas, ir kurie darė stiprią įtaką jaunųjų piliečių savivokos formavimuisi.

Šio darbo uždaviniai yra:

1. Apžvelgti japonų modernizmo ištakas Meiji laikotarpiu (明治時代 *Meiji jidai*; 1868–1912) bei aptarti bendrą nacionalizmo Japonijoje kontekstą.
2. Suvokti švietimo sistemos panaudojimą nacionalizmo sklaidai.
3. Išanalizuoti konkrečių vadovėlių turinį.

Darbas suskirstytas į tris dalis. Pirmoje dalyje yra pristatomas bendras nacionalizmo kontekstas: jo formavimasis, pagrindiniai bruožai ir ideologinis turinys. Antroje dalyje aptariama švietimo raida ir nacionalizmo vaidmuo veikų ugdyme. Pirmų dviejų dalių turinys padės rasti nacionalistinę propaganda analizuojant konkrečių vadovėlių turinį trečioje, paskutinėje darbo dalyje.

Rašant darbą buvo naudojamosi akademine literatūra gilinantis į Japonijos istorijos, sociologijos, kultūrologijos bei politikos temas. Vienas pagrindinių šaltinių, kuriuo yra remiamasi – Kevin Doak *A history of nationalism in modern Japan*, o kaip pirminis šaltinis yra analizuojamos Japonijos Imperijos Švietimo, mokslo ir kultūros ministerijos 1941–1944 metais išleistos vadovėlių serijos (*Yoi kodomo* ヨイコドモ, *Shotōka shūshin* 初等科修身, *kōtōka shūshin* 高等科修身) ištraukos. Darbui naudota literatūra susideda iš anglų, rusų bei japonų kalbomis parengtų studijų. Literatūros lietuvių kalba atitinkančios šio darbo turinį kol kas nėra parengta.

Japonijos nacionalizmo tema yra pakankamai ištirta tiek japonų, tiek Vakarų akademinėje literatūroje, ypač japonų tautinės tapatybės formavimasis Meiji laikotarpiu, nemažai darbų yra skirta valstybės *Shintō* 神道 religijos įtakai militaristinei propagandai bei imperatoriaus kultui¹. Edukacijos tema yra liečiama daug rečiau, nors būtent vaikystėje per pagrindinį išsilavinimą yra formuojamos esminės vertybės, pasaulėžiūra, moraliniai nuostatai.

Darbo metodai yra mokslinės literatūros sisteminimas, pirminių šaltinių kokybinė ir lyginamoji analizė bei hermeneutinė interpretacija.

Terminai tekste nelietuvinami, palikta japoniškų hieroglifų originali rašyba.

¹ Shimazono, Susumu and Murphy, Regan E. 2009, “State Shinto in the Lives of the People: The Establishment of Emperor Worship, Modern Nationalism, and Shrine Shinto in Late Meiji,” *Japanese Journal of Religious Studies*, 36, 1: 93-124.

Skya, Walker A. 2009, *Japan's Holy War: The Ideology of radical Shinto ultranationalism*. Durham and London: Duke University Press.

Fukase-Indergaard, Fumiko and Indergaard, Michael 2008, “Religious nationalism and the making of the modern Japanese state,” *Theory and Society*, 37, 4: 343-374.

1. Nacionalizmas Japonijos imperijoje

Kad galėtume tyrinėti tarpusavio sąveiką tarp švietimo ir nacionalistinės propagandos Japonijos imperijoje (大日本帝国 *Dai Nippon Teikoku*; 1868–1947), pirmiausia turime suvokti, kas yra nacionalizmas Japonijos kontekste bei kokie yra jo pagrindiniai bruožai. Tam yra būtina suvokti, kokie yra japonų nacionalizmo ypatumai bei pagrindiniai bruožai, kuo jis skiriasi nuo europietišκών atitikmenų.

Taip pat reikėtų aptarti ir pagrindines nacionalistinės propagandos temas bei jų formavimosi prielaidas: japonų moralinis pranašumas, nacionalinis *kokutai* 国体, Imperatoriaus dieviškasis pradas. Imperatoriaus kultas buvo centrinis japonų nacionalizmo elementas, ir darė įtaką kitoms sferoms, kaip tiesioginę, taip ir mažiau pastebimą. Kadangi šio darbo fokusas – propaganda švietimo sistemoje, kuri yra nukreipta į pačius japonus bei jų nacionalinį identitetą, pakankamai didelė ir svarbi tam laikotarpiui propagandos dalis, nukreipta prieš europiečius ir amerikiečius (jų lyginimas su demonais, karikatūros, *Momotarō* 桃太郎 simbolika) nėra aptariama.

Visos temos bei motyvai, aprašyti šiame skyriuje, gali būti nesunkiai atsekti švietimo sistemoje, ypačingai moralinio ugdymo pamokų kontekste, taigi svarbu atskirai aptarti Japonijos nacionalizmą, kad galima būtų sėkmingai analizuoti vadovėlius.

1.1 Nacionalinės valstybės formavimasis Meiji laikotarpiu

Kas yra nacionalizmas? *Encyclopædia Britannica* siūlo tokį apibūdinimą: „tai ideologija, besiremianti prielaida, kad individo ištikimybė ir atsidavimas nacionalinei valstybei pralenkia kitus individualius ar grupinius interesus.“ Tačiau apie tai, kokios yra nacionalizmo prielaidos bei priežastys vyko, ir vis dar vyksta nemažai debatų. Yra begalybė nuomonių, kodėl susiformavo šis fenomenas ir koks jo pagrindinis ramstis. Savo straipsnyje Haas lygina keturis „gigantus“ nacionalizmo teorijos srityje: Benedict Anderson ir jo veikalą *Imagined Communities* (1983), Ernest Gellner *Nations*

and Nationalism (1983), Dudley Seers parašytą *The Political Economy of Nationalism* (1983) bei Anthondy D. Smith *Nationalism in Twentieth Century* (1979). Benedict Anderson nacionalizmą matė kaip sugalvotą lingvistinį identitetą, Gellner tvirtino, jog nacionalizmas yra socialinės evoliucijos ir socialinės organizacijos industrinis principas. O pagal Seers, nacionalizmas pasako apie tam tikrą ekonominę politiką, tuo tarpu Smith matė nacionalizmą kaip ypatingą solidarumo ideologiją (Haas 1986, 707). Nepaisant savo skirtumų, visos teorijos, iš esmės, sutinka, kad nacionalizmas yra pakankamai modernus reiškiny, nors jo žvilgsnis dažnai yra nukreiptas į praeitį.

Kalbant apie nacionalizmą Japonijoje, yra svarbu aptarti patį terminą. Japonų kalboje jam apibūdinti yra bent keturi tinkami žodžiai – *kokkashugi* 国家主義, *minzokushugi* 民族主義, *kokuminshugi* 国民主義, ir skolinys iš anglų kalbos *nashonarizumu* ナショナリズム, – visus galime išversti kaip “nacionalizmas”, tačiau kiekvienas jų turės savo niuansą. Anot K. Doak, *kokkashugi* išaukština pačią valstybę (prancūzų *étatisme* galėtų būti arčiausia analogija), *minzokushugi* prabyla apie nacionalizmą etnine *Volk* prasme. *Kokumishugi* turi savyje politinės konotacijos, jo subjektai sudaro politinį vienetą, tačiau nebūtinai yra etniškai homogeniški. Anglų kilmės *nashonarizumu* yra bendresnis, ir, ko gero, labiausiai šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje paplitęs terminas. (Doak 2006, 3)

Nacionalizmas Japonijoje yra neretai lyginamas su Europos nacionalizmu. Europoje nacionalistiniai judėjimai neretai buvo susieti su demokratijos judėjimais, tačiau Japonijos atvejis buvo kitoks. Krupianko ir Arešidze savo straipsnyje pateikia keletą japonų nacionalizmo išskirtinių bruožų. Vienas esminių dalykų, išskiriančių japoniškąjį nacionalizmą iš kitų – tai jo valdžios konsolidacijos funkcija (Krupianko ir Arešidze 2010, 190). Istoriskai, japonai neturėjo politinių konfliktų su kitomis tautinėmis grupėmis, todėl jie neturėjo poreikio apibrėžti savęs kaip vienos, skirtingos nuo kitų, tautos. Tačiau prasidedant Meiji laikotarpiui, Japonijai pradėjus konkuruoti su kitomis valstybėmis dėl įtakos, nacionalizmas buvo nukreiptas į kovą su išoriniu priešu. Šios politikos dėka XX amžiaus pradžioje tauta tapatinosi su valstybė, o valstybė – su tauta (Krupianko ir Arešidze 2010, 191). Dar vienas esminis japoniškojo nacionalizmo bruožas – jo autoritarinis imperializmas, kurio centre buvo

imperatoriaus figūra, jo mitinis teisėtumas žmonių sąmonėse (Krupianko ir Arešidze 2010, 194).

Meiji restauraciją (明治維新 *Meiji ishin*; 1867–1868) ir su ja susijusius įvykius galima drąsiai pavadinti savotišku kertiniu tašku, kuris padalija Japonijos istoriją į “prieš” ir “po”. Tuo laikotarpiu įvyko daug esminių politinių, socialinių, ekonominių ir ideologinių pokyčių. Buvo išleista pirma rašytinė konstitucija, pradėjo sklisti demokratijos idėjos, panaikinta socialinius sluoksnius segreguojanti *shinōkōshō* sistema. Tačiau vienas svarbiausių pokyčių – tai šalies atsivėrimas po ilgiau nei du šimtus metų trukusio izoliacijos periodo *sakoku* 鎖国. Savo monografijoje Doak cituoja įdomią, kiek ironišką Kano Masanao įžvalgą: “Vakarų atradimas sukėlė ir Japonijos atradimą” (Doak 2006, 40). Turima omenyje ne tik prasidėjusi sparti vesternizacija mokslo, technologijų, kariuomenės, ekonomikos srityse, bet ir atsiradusi “bendro likimo” nuojauta, supratimas, kad yra “mes” (japonai) ir “jie” (užsieniečiai): anksčiau japonai nebuvo tiek atskleisti užsieniečiams. Buvo tik “mes”, todėl ir nebuvo būtinybės priešinti savęs su kitais, puoselėti ir saugoti savo unikalumą. Tad iki 1853 metų, kai atvyko komodoras Matthew C. Perry (1794–1858), Japonija, kaip tam tikras vienetas, japonų mintyse neegzistavo. (Doak 2006, 40)

Atvėrus šalį užsienio valstybėms ir pradėjus iš jų mokytis, prieš japonus iškilo dilema: jeigu norime tapti stipria, modernia valstybe, reikėtų atitinkamai prisijaukinti “visus tuos teisinius dalykus” – taigi ką daryti su civiliniu kodeksu, konstitucija ir valdymo stiliumi? Norėdami rasti optimaliausią variantą Japonijai, mokslininkai iš Japonijos vyko į tokias Europos šalis, kaip Prancūzija, Didžioji Britanija, Prūsija, taip pat į JAV. Pirmas dešimtmetis po Meiji restauracijos tapo savotišku eksperimentų laikotarpiu, kai buvo mėginama, visų pirmą, suformuluoti Japonijos visuomenės problematiką, ir antra, pritaikyti jau egzistuojamas užsienio valstybių teorijas. Tačiau laikui bėgant japonai vis labiau linko prie Prūsijos transcendentinio statizmo teorijų su Japonijos imperatoriumi viso to centre (Doak 2006, 72). Nors nacionalizmo esmė dažnai būna antimonarchiška, imperatoriaus vaidmuo Japonijos nacionalizme yra centrinis. Anot Doak, viena iš to priežasčių, ironiškai, tai tikrojo nacionalizmo silpnumas, todėl vienintelis būdas suvaldyti po Meiji restauracijos susidariusią

politinę ir socialinę suirutę bei suvienyti Japonijos žmones buvo įtvirtinti monarchiją ir, tokiu būdu, atsisakyti respublikinio nacionalizmo. (Doak 2006, 83).

1890 metais įsigaliojusi Meiji konstitucija, buvo parašyta pagal vokišką-prūsišką modelį, kuris suteikia daug galios imperatoriui arba jo “patarėjams” ir apriboja politinių partijų dalyvavimą (Heshnall 2004, 88) Šis dokumentas yra svarbus tuo, kad yra kaip vienas iš Imperatoriaus, centrinio japonų nacionalizmo elemento, konsolidacijos žingsnių. Svarbu pabrėžti tai, kad ne tik pirmas konstitucijos straipsnis akcentavo nekintamas imperatoriaus suverenumo teises, bet ir pati konstitucija buvo parengta tarsi imperatoriaus dovana jo subjektams. Imperatoriaus priesaika, tariama konstitucijos promulgacijos metu, tvirtino, jog šis dokumentas kyla iš pačios saulės deivės ir imperatorių giminės pradininkės *Amaterasu* 天照, o ši konstitucija, iš esmės, yra modernus to dokumento pritaikymas (Heshnall 2004, 89).

Dar vienas ypatingas Japonijos nacionalinio formavimosi bruožas – tai *kokutai* 国体. Apie tai, kas iš tikrųjų yra *kokutai* vyko nemažai diskusijų: ar *kokutai* – tai esminė dvasia, nepaliesta konfucianizmo; ar kažkas, kas apibrėžia valstybę nuo pat pradžių; ar forma *tai* kuri sujungia valstybę *koku* į vieną visumą (Doak 2006, 84). *Kokutai* gali būti verčiamas ir kaip “nacionalinė politika”, ir kaip “nacionalinė esmė”, “nacionalinė dvasia”, gali net būti tapatinamas su imperatoriumi ir verčiamas kaip, pavyzdžiui, “imperatoriaus suverenumas”. Pirmą kartą šį terminą panaudojo istorikas Kitabake Chikafusa 北畠親房 (1293–1354), kai jis mėgino palaikyti Pietų Dvarą *Nanbokuchō* 南北朝 (1334–1392) laikotarpiu. Stiprų, unikalų ryšį tarp Japonijos imperatoriaus ir žmonių jis pavadino *kokutai*. Todėl lojalumas imperatoriui buvo ne tik moralinių savybių arba paklusnumo taisyklėms klausimas. Per lojalumą imperatoriui buvo išreiškiama japonų identiteto, savasties šerdis (Doak 2006, 85). *Kokutai* koncepcija buvo itin svarbi japonų nacionalinio identiteto formavimuisi.

1.2 Japonijos imperialistinė ideologija

Meiji restauracija sunaikino ne tik senąją *bakufu* valdžią, bet ir užbaigė daugiau nei 200 metų trukusią taiką. 1894–1895 metais įvyko pirmasis Kinijos ir Japonijos karas dėl įtakos sferų Korėjoje, Japonijai buvo perduotas Taivanas, kuris tapo pirmąja jos kolonija. 1905 metais Japonija laimėjo karą prieš Rusiją ir gavo Sachalino pietinę dalį bei Pietų Mandžiūrijos geležinkelio dalį, o 1910 metais buvo aneksuota Korėja.

Nemažai mokslininkų Taishō laikotarpį (大正時代 *Taishō jidai*; 1912–1926) sieja su radikalojo nacionalizmo Japonijoje pradžia. Pirmasis pasaulinis karas atliko svarbų vaidmenį padedant Japonijai susivokti tarptautiniame kontekste. Formaliai kovojusi kartu su Antantės šalimis, Japonija atsidūrė nugalėtojų rate, dalyvavo Paryžiaus Taikos konferencijoje 1919 metais, tapo viena iš Tautų sąjungos steigėjų. Pasinaudodama palankiomis aplinkybėmis praplėsti savo teritoriją, Japoniją pasisavino vokiškąją Shandong 山东 pusiasalį Kinijoje ir kitas Vokietijai priklausiusias salas. Nors Vakarų valstybės gerbė Japoniją už jos technologinius ir karinius pasiekimus, jie niekada nematė jos kaip lygiavertės valstybės dėl tam tikrų tuo metu vyravusių rasistinių įsitikinimų, tai yra “geltonos” japonų odos spalvos. (Heshnall 2004, 110) Japonai, kurie patys nebuvo itin tolerantiški kitataučių atžvilgiu (pavyzdžiui, masiniai išpuoliai prieš Japonijoje gyvenančius korėjiečius po 1924 metų žemės drebėjimo), įsižeidė. Vėliau, iki dvidešimto amžiaus ketvirtąjo dešimtmečio, japonai ne kartą susidūrė su rasistine politika ir diskriminacija tiek iš amerikiečių, tiek iš europiečių pusės (Dower 1986, 204) Be to, tuo pačiu buvo sugriautos jų iliuzijos įsitvirtinti tarptautinėje arenoje ir globalių jėgų akyse, ir kaip rezultatas, prasidėjo tam tikrą “vakarietiškos” retorikos atmetimo fazė. Viso to, kas buvo siejama su Vakarų įtaka: nuo mados, Holivudo ir džiaz iki “žalingų idėjų”, tokių, kaip individualizmas, liberalizmas, kapitalizmas, materializmas ir panašiai (Dower 1986, 228).

Įdomu tai, kad to laikotarpio japonų propagandoje ir skleidžiamose idėjose, buvo pakankamai ryškus japonų, kaip aukštesniosios rasės įvaizdis. Tai galima sieti ir su japonų įsižeidimu dėl tarptautinės rasinės diskriminacijos. Dower išskiria

pagrindinį skirtumą tarp vakariečių ir japonų rasizmo – jeigu vakariečiai buvo linkę menkinti kitus, japonai, atvirkščiai, aukštindavo save (Dower 1986, 205). Anot Krupianko ir Areshidze, Japonijos nacionalistinė ideologija stovėjo ant trijų ramsčių: japonų tautos unikalumas, japonų tautos interesai globaliame kontekste yra prioritetiniai, japonų tauta turi išlikti kiek įmanoma labiau nepriklausoma (Krupianko ir Areshidze 2010, 203). Šie trys komponentai pateisindavo agresyviąją japonų tarptautinę politiką, o valstybės interesai buvo sutapatinami su individo interesais.

Japonų, tautos unikalumas, tikriausiai, yra dažniausiai pasikartojantis motyvas. Šios idėjos pagrindimas kilo iš valstybinės mitoistorijos, kuri akcentavo japonų imperatoriaus, kaip dievų palikuonio, dieviškąją prigimtį. Tai numanyti suteikdavo japonams moralinį pranašumą kitų tautų atžvilgiu. Jie matė save “tyresnius” už kitus (Dower 1986, 205). Šiai teorijai pagrįsti buvo nuolat akcentuojamas imperatorių linijos nenutrūkstamumas: jeigu kitose valstybėse vieną dinastiją neretai pakeisdavo kita, o ir valstybių teritorijos nuolat keitėsi, Japonijoje to nebuvo. Buvo tvirtinama, jog nuo senų laikų Japonijos teritorija ir imperatorių dinastija išliko ta pati. Tai, kad Japonijoje istoriškai egzistavo daugybė iš esmės savarankiškų šalių-provincijų *kuni* 國, ir tai, kad imperatoriaus valdžia ne visada turėjo realią įtaką, buvo pamiršta.

Reikia sugrįžt prie tyrumo koncepcijos karo propagandoje. Kaip jau buvo sakyta, dieviškasis imperatoriaus pradas legitimizavo japonų, kaip pranašesnės ir tyresnės rasės, mitą. Nors japonai savo pačių akyse jau buvo tyriausia ir moraliai doriausia rasė pasaulyje, jiems to neužteko. Anot propagandos, pastarųjų kelių dešimtmečių “vesternizacija” išpurvino japonų tyrumą, todėl jie turi grįžti prie praeities homogeniškumo, tyrumo ir tobulumo. Taigi, kyla klausimas: kaip? Atsakymas buvo labai patogus tautos karinės mobilizacijos prasme: per karą. Konfliktas Ramiajame vandenyne buvo pateikiamas kaip tam tikro dvasinio, religinio apsivalymo priemonė. Kuo didesnis atsidavimas, tuo “veiksmingesnis” apsivalymas. Didžiausias apsivalymas, be abejo, gyvybės paaukojimas (Dower 1986, 215). Kaip galima matyti, karų su užsienio valstybėmis kontekste, nacionalizmas buvo naudojamas kaip kontrolės priemonė, savotiška motyvacija pasiaukoti vardan imperatoriaus ir valstybės. Vyrų mobilizacija į kariuomenę, priešiško prieš

užsienio valstybes įteigimas, mitų ir pasakojimų apie praeities mūšius atkartojimas prisidėjo prie tautinės vienybės jausmo (Krupianko ir Areshidze 2010, 200).

Antrasis ramstis, japonų teritoriniai interesai tarptautinėje arenoje, susijungę su japonų moralinės pranašystės idėjos, išsivystė į Didžiosios Rytų Azijos bendro klestėjimo sferos (大東亞共榮圈 *Daitōa Kyōeiken*) sukūrimo ambiciją, kurios pradžia galima būtų laikyti 1940 metus. Didžioji Rytų Azijos bendro klestėjimo sfera buvo, iš esmės, dar vienas japonų ekspansionistinės politikos pagrindimas. Savo veikale Dower pristato Japonijos Sveikatos ir socialinės gerovės ministerijos duomenis, kuriuose yra pateikiami Didžiosios Rytų Azijos bendro klestėjimo sferos laipsniško didėjimo planai:

1. Japonija, Mandžiūrija, Mongolija, šiaurės Kinija, pagrindinės Kinijos salos.
2. Likusios Kinijos dalys, Prancūzijos kolonijos Indokinijos pusiasalyje, Tailandas, Britų Malaizija, Birma, Nyderlandų Ost-Indija, Naujoji Gvinėja, Britų Borneo, Naujoji Kaledonija, Australija, Naujoji Zelandija, Pietų salos išskyrus Filipinus.
3. Sovietų teritorijos į rytus nuo Baikalo, periferiniai Kinijos regionai, Filipinai, Indija ir Indijos salos.
4. Asirija, Turkija, Iranas, Irakas, Afganistanas ir kitos Centrinės Azijos valstybės, Vakarų Azija, Pietvakarių Azija (Dower 1986, 273).

Šio plano net negalima pavadinti “napoleonišku”, nes teritorijos atžvilgiu jis pralenkia Napoleono planus. Anot japonų propagandos, tai būtų ne “teritorijos praplėtimas”, o “Azijos išvadavimas” iš britų ir amerikiečių spąstų. Tai – japonų, kaip tyriausios pasaulio rasės moralinė pareiga, šventa misija. Būtent todėl šis karas neretai buvo vadinamas “šventuoju karu”, arba *seisen* 聖戦.

Japonai, savaime suprantama, visose šiose naujose teritorijose atliktų lyderių vaidmenį. Tai nebūtų dominavimas jėga – visos kitos tautos turėtų pačios susivokti, jog japonai yra moraliai daug pranašesnė rasė, ir priimti “savo deramą vietą” pasaulyje (Dower 1986, 283). Galutinis tikslas būtų sukurti tobulą kooperatyvą, idealiai – ne tik Azijoje, bet ir visame pasaulyje, kurį valdytų Japonija. Japonai turėtų važiuoti į naujas Didžiosios Rytų Azijos bendros klestėjimo sferos šalis ir ten apsigyventi. Kiekvienas jų turėtų praeiti griežtą valstybės atranką, o nuvažiavęs į naują vietą – jokių būdu neleisti mišrios santuokos su vietiniais gyventojais, kadangi

susimaišius kraujui, ypatingas psichologinis ir dvasinis ryšys tarp japonų būtų sunaikintas (Dower 1986, 275). Taigi, visa ši “švento karo” idėja su Azijos ir, galų gale, viso pasaulio išvadavimo tikslu, duodavo japonams stiprią motyvaciją – jeigu amerikiečiai kovojo dėl savo pačių prabangaus gyvenimo išsaugojimo, japonai kovojo dėl viso pasaulio perkūrimo.

1.3 Imperatoriaus vaidmuo ir įvaizdis

Centrinę poziciją karo propagandoje ir, neišvengiamai, švietime, užėmė imperatoriaus kultas.

Yra gerai žinoma, kad pagrindinis Meiji restauracijos tikslas buvo *bakufu* 幕府 nuvertimas, o tai galiausiai grąžintų absoliučią valdžią imperatoriui. Tačiau nėra paslaptis ir tai, kad šis siekis neišsipildė: teoriškai imperatoriaus valdžia buvo neapribojama, tačiau praktiškai jis galios neturėjo. Nepaisant to, ultranacionalistinės ideologijos ir propagandos dėka pats imperatoriaus egzistavimas tapo stipriu faktoriumi, kuris veikė japonų mentaliteto formavimąsi (japonų kaip pranašesnės rasės, tautinio bendrumo jausmas), motyvavo tam tikriems veiksams (asmeninis pasiaukojimas vardan valstybės) bei darė tiesioginę įtaką istorinių įvykių eigai. Imperatoriaus kulto šerdimi tapo nenutrūkstančios 2,600 metų imperatorių linijos tęstinumo mitas, turėjęs įrodyti imperatoriaus, o tuo pačiu ir visų kitų japonų, dieviškąją prigimtį. Visa tai, be abejo, atsispindėjo valstybės *Shintō* ir *kokutai* 国体 ideologijose. (Doak 2006, 83)

Vienas pirmųjų mąstytojų garsiai prabilusių apie *Shintō* sąsajas su imperatoriumi buvo Hozumi Yatsuka 穂積八束 (1860–1912). Hozumi gimė dabartinėje Ehime 愛媛 prefektūroje, studijavo Tokijo universitete, ir, susidomėjęs konstitucijos teise, 1884 metais išvažiavo į Vokietiją. Grįžęs į Japoniją jis tapo vienu įtakingiausių nacionalistinių ideologu, pagarsėjusiu už japoniškos visuomenės analogiją su šeima (kas iš esmės nėra naujiena, jeigu prisiminti šimtmečiais besitęsiantį konfucianistinių idėjų populiarumą Japonijos švietime). Japoniją jis matė kaip tautinę *Volk* valstybę, kurioje visi yra susiję kraujo ryšiais, gimė iš “tų pačių įsčių” (Skya 2009, 57). Pagal Hozumi, imperatorius atlieka ne tik modernios valstybės monarcho funkciją, bet ir savotišką visos tautos tėvo vaidmenį. Pagal klasikinius konfucianistinius kanonus, tėvas – aukščiausias hierarchinis vienetas, tik šiuo atveju jau nebe mažos branduolinės šeimos, bet visos valstybės mastu. Be to, tėvas-imperatorius buvo tapatinamas su pačia valstybe. Primena žymų Liudviko XIV išsireiškimą “*L'Etat, c'est moi*”, tik skirtumas tai, kad japonų imperatoriaus niekas

neatsiklausė, tai buvo nuspręsta už jį. Kadangi tarp visų šių dėmenų, tėvas – imperatorius – valstybė, Hozumi padėjo lygybės ženklą, gauname labai aiškią lygtį, savotišką užburtą ratą: ištikimybė imperatoriui yra lygu ištikimybei tėvui lygu ištikimybei valstybei.

Hozumi *protégé*, Uesugi Shinkichi 上杉慎吉 (1878–1929), laikėsi panašių į savo mentoriaus pažiūrų, tačiau ryšį tarp imperatoriaus ir jo subjektų jis aiškino ne konfucianistinėmis vaikų–tėvų tipo santykių sąvokomis, o per dvasinį, energetinį lauką. Uesugi matė imperatorių ne tik kaip homogeniškos japonų tautos tėvą, bet kaip nacionalinės energijos šaltinį. Šiai sąveikai apibūdinti Uesugi siūlo savo originalų apibrėžimą: “organizacinė valia”² (体制意志 *taisei ishi*). Ką tai reiškia? Konceptija yra tokia: egzistuoja tam tikra jėga, didžioji valia, bendra sąmonė, kurios šaltinis yra imperatorius. Paklusti imperatoriaus valiai, veikti vardan jo yra aukščiausia savęs realizacija, kurios kulminacijos taškas – tai dvasinis susilieėjimas su imperatoriumi. (Skya 2009, 168) Per nuoširdų tarnavimą tapti imperatoriaus dalimi – štai ko turėtų siekti kiekvienas moraliai doras japonas. Imperatorius taip pat privalo atlikti savo dvasinio švyturio misiją, bet ne tik savo valstybei, o visam pasauliui. Skya pastebi, jog tokia Uesugi nuostata, iš esmės, duoda japonams moralinę pareigą skleisti imperialistinę valdžią ir jos ideologiją po visą pasaulį, tuo pačiu pateisinant Japonijos ekspansionistinę politiką (Skya 2009, 182).

Japonų etnologas ir rašytojas Orikuchi Shinobu 折口信夫 (1887–1953) tvirtino, jog ši dvasinė jėga kyla ne iš konkretaus valdovo kuris tam tikru momentu sėdi soste, bet iš visos nenutrūkstančios imperatorių linijos bei sakralinio jų tarpusavio ryšio. (Doak 2006, 110) Šiuo teiginiu jis įvedė religinį diskursą, kuris laikui bėgant pasitvirtins esantis labai svarbus tolimesniam imperatoriaus įvaizdžio kūrimui bei klestinčiam persipynimui tarp imperatoriaus ir *Shintō* nacionalistinėje propagandoje.

Bėgant laikui, ideologinės propagandos radikalizavimas tapo bendra tendencija tarp japonų mąstytojų. Keitėsi ir imperatoriaus įvaizdis, vis stipriau jautėsi religinis *Shintō* aspektas, buvo stengiamasi nutrinti ribą tarp mito ir realybės. XX

² angl. “organization will”

amžiaus ketvirtame dešimtmetyje itin išpopuliarėjo, o vėliau tapo ir dominuojančios Kakehi Katsuhiko 寛克彦 (1872–1961) radikalios idėjos. Kaip ir Uesugi, jis tikėjo, jog imperatorius ir jo subjektai sudaro tam tikrą vientisą kūną, ir matė dvasinį susiliejimą su imperatoriumi per pasiaukojimą kaip japono gyvenimo kulminacijos tašką. (Skya 2009, 185) Savo darbuose Kakehi tokį susiliejimą pavadina keturių hieroglifų išsireiškimu 一心同體 *isshin dōtai* – viena dvasia, bendras kūnas. Jis praplečia imperatoriaus ir jo subjekto bendrumo temą, juo tvirtinama, jog visus dabar gyvenančius japonus, ir tuos, kurie jau mirė, ir tuos, kurie dar gims, įkūnija imperatorius. Kitaip tariant, jeigu Uesugi priskyrė imperatoriui “organizacinės valios” – bendros japonų energijos šaltinio vaidmenį, Kakehi iš esmės peršoko šią ribą. Imperatorius, dievai, valstybė, patys japonai – viskas susilieja vienybėje, *isshin dōtai*.

Savo garsiausiame veikale, *Kokka no kenkyū* 国家の研究 (1931), Kakehi išdėsto savo mintis apie tai, kas yra valstybė, kokį vaidmenį joje atlieka imperatorius ir piliečiai, koks yra jų tarpusavio santykis. Knygos pradžioje paaiškinama, kad Japonija, skirtingai nuo kitų valstybių, sugebėjo išsaugoti nenutrūkstamą imperatorių ryšį, ir todėl skiriasi nuo visų kitų. Šis ryšys yra itin svarbus, kadangi imperatorius yra suvokiamas kaip tam tikra konstanta, kuri kartu su *isshin dōtai* sudaro valstybės šerdį – tai, ko nėra kitose valstybėse.

“Žiūrint iš teisės perspektyvos, nors Imperatorius ir monarchas yra panašūs, jeigu kalbame apie Imperatorių, jo pagrinde yra ypatinga dispozicija, kuriai nėra analogijų užsienio valstybėse.”³ (Kakehi, 1931, 317)

Taigi dar kartą pabrėžiama, jog Imperatorius – tai ne tik monarchas, kaip itose valstybėse, jis yra kur kas daugiau. Skya, pavyzdžiui, lygina japonų ultranacionalizmą su itališku fašizmu ir vokišku nacionaliniu socializmu. Jie galėtų pasirodyti giminiški – laikotarpis, vado kultas, radikalizmas, militarizmas, aštri propaganda, vienos nacijos pranašumas. Tačiau savo monografijoje autorius pabrėžia du esminius skirtumus: pirma, japonų radikalusis ultranacionalizmas buvo daug labiau fragmentuotas negu

³ 單に法律學上から見れば、天皇と君主とは良く似ているが、天皇と申し上ぐるは、其の根底において特別の性質を有せらるる御方で、外國には其の類例が無い。

pakankamai vientisas fašizmas ir nacizmas. Tai matome iš skirtingų autorių požiūrių gausos – nuo Hozumi iki Kaheki. Antra, nors vado kultas buvo itin stiprus visose trijose valstybėse, skirtingai nuo Italijos *Il Duce* ir Vokietijos *Der Führer*, Japonijos imperatorius nebuvo garbinamas už jo politinius sprendimus, charizmą ar stiprią asmenybę. (Skya 2009, 224) Buvo garbinama ir sudievinama pati japonų vienybės, dieviškumo *idėja*, kurią geriausiai perteikė imperatoriaus figūra, ir propaguojama nenutrūkstama imperatorių linija.

2. Švietimas Japonijos imperijoje

Prieš pradėdant analizuoti konkrečius vadovėlius, reikėtų apžvelgti istorinį švietimo kontekstą, kaip jis keitėsi nuo senovės iki Meiji restauracijos. Itin svarbus yra tas faktas, kad iki Meiji laikotarpio nebuvo bendros švietimo sistemos, tad jo kontrolė ir vienos ideologinės linijos sukūrimas nebuvo įmanomi.

Taip pat, susiformavus privalomai ugdymo sistemai bei atsiradus nacionalistiniam diskursui, reikėtų išskirti konkrečius motyvus bei temas, kurios prasiskverbė iš nacionalistinės retorikos, ir kaip šias naujas tiesas buvo stengiamasi indoktrinuoti į mokinių sąmones. Tai yra labai svarbu ne tik konkrečių vadovėlių analizei, bet ir japonų elgsenos ir požiūriui Antrojo pasaulinio karo metu suvokimui.

Šiame skyriuje daug dėmesio skiriama švietimo raidai bei konkretesnių nacionalizmo bruožų, randamų švietime, išskyrimas. Atkreipiama dėmesį ir į tai, kad nuo Imperatoriaus įsako išleidimo ir Japonijai vis labiau įsitraukiant į karą, moralinio ugdymo pamokų pozicija švietime vis kilo, kol tapo privalomo švietimo svarbiausiu dalyku. Aptariamos šio dalyko ideologinė raida bei pagrindinės įtakos.

2.1 Japonijos edukacinės sistemos raida

Kalbant apie švietimą Japonijos imperijoje, yra būtina susipažinti su jo istoriniu kontekstu. Svarbu suvokti, kad iki pat Meiji laikotarpio nuoseklios švietimo sistemos Japonijoje nebuvo. Tik elitas – aristokratai buvo išsilavinę, išmąnydavo kiniškus kanonus ir istoriją, poeziją ir menus.

Vykstant nesibaigiantiems karams, net ir aukštesnio sluoksnio žmonės neturėjo nei laiko, nei ypatingos būtinybės formaliam ugdymui (Shively 1991, 715). Prasidėjus Edo taikos epochai, pasikeitė ir požiūris į švietimą. Tokugawa suprato, kad jei jis neskleis švietimo ir kultūros *samurai* 侍 sluoksnyje, dėl ilgai trūkusio karų laikotarpio niekas nepasikeis, o konfliktai ir toliau bus sprendžiami kardu. Taip atsirado *bunbu* 文武, arba menų ir kovos principas. *Bun* – tai taikos menas, į kurį įeina rašymas, skaitymas, kiniškų kanonų išmanymas, Japonijos ir Kinijos istorija,

konfucianistinė etika. Tuo tarpu *bu* – tai kovos menas, kuris taip pat turi būti puoselėjamas samurajų sluoksnyje. Nors švietimas ir buvo skatinamas, oficialių ugdymo institucijų *bakufu* 幕府 nesteigė, buvo samdomi privatūs mokytojai, nes manyta, jog ugdymas yra asmeninis, o ne viešasis dalykas (Shively 1991, 716).

Žemesniuose visuomenės sluoksniuose su švietimu buvo kiek sudėtingiau. Nors formaliai *bakufu* skatino ugdymą, viešųjų mokyklų, kaip mes žinome, nesteigė. Vieni mąstytojai laikėsi nuomonės, kad žemdirbiai turi užsiimti žemdirbyste, o skaitymas ir rašymas jiems tik trukdys ir nukreips dėmesį nuo jų pagrindinės funkcijos. Tačiau buvo ir priešingų nuomonių. *Bakufu* astronomijos mokslininkas, Nishikawa Joken 西川如見 (1648–1724) tvirtino, kad net ir žemdirbiai turėtų būti raštingi (Shively 1991, 718). Pastaroji nuomonė, vis dėlto nugalėjo, ir po visą *bakufu* pradėjo steigti taip vadinamosios *terakoya* 寺子屋 mokyklėlės. Tai dažniausiai buvo nedideli kambariai, kurioje tilpdavo maža vaikų grupė, ir mokytojas – vienuolis arba *samurai* sluoksnio vyras arba moteris mokė juos skaitymo, rašybos, skaičiavimo, tam tikrų moralės, pagrįstos konfucianitsinėmis idėjomis, pagrindų. Nors *terakoya* ir negalima pavadinti mokykla moderniąja šio žodžio prasme, jos padarė didelę įtaką bendram raštingumo lygiui. Edo laikotarpio pabaigoje tokių mokyklėlių buvo apie 10,000, ir visos šalies raštingumo lygis buvo pastebimai pakeltas. To įrodymas – spartus leidybos industrijos vystymasis.

Po ilgo izoliacijos laikotarpio Japonija, nors ir puoselėjo savo pačios menus, bei literatūrą, smarkiai atsiliko nuo Vakarų valstybių technologine, politine, ekonomine bei socialine prasme. Naujoji vyriausybė tikėjosi, kad vesternizacija padės Japonijai sustiprėti ir sudaryti tinkamą konkurenciją Vakarams. (Heshnall 2004, 79) Prasidėjo spartus modernizacijos procesas, japonai buvo išsiunčiami mokytis į Europą ir JAV, užsienio mokslininkai bei savo srities specialistai buvo “importuojami” į Japoniją. Savo veikale Heshnall stebisi greičiu, kuriuo naujovės buvo inkorporuojamos į Japonijos infrastruktūrą: 1869 m. pradėjo veikti telegrafas, maždaug nuo 1870 m. pradėjo cirkuliuoti vakarietiško tipo laikraščiai, o jau 1875 m. jų buvo daugiau nei šimtas (dar vienas šalies aukšto raštingumo įrodymas). 1871 m. buvo atidarytas paštas, nuo 1872 m. visi valstybės tarnautojai buvo perrenkti į

vakarietiško tipo uniformas ir pradėjo veikti pirmas Japonijos geležinkelis, jungiantis Yokohama 横浜 ir Shinagawa 品川, o 1873 m. Japonija pradėjo gyventi pagal Grigaliaus kalendorių. Meiji restauracija tapo kertiniu akmeniu Japonijos istorijoje ir iš *egzotiškos antrarūšės salos* po truputį pavirto stipria modernia valstybė, galinčia sudaryti tinkamą konkurenciją Europos valstybėms. Kai inovacijos buvo pastebimos visose gyvenimo srityse, švietimo sistemoje taip pat įvyko nemažai pokyčių.

Kodėl Japonijos nacionalizmas yra siejamas būtent su Meiji laikotarpiu? Atrodytų, būtų logiška nacionalinį formavimąsi sieti su taikiuoju Edo laikotarpiu, kai izoliacijoje pradėjo kristalizuotis japoniški menai, teatras, poezija, *ukiyo-e* 浮世絵, kitaip tariant, įgavo forma visa tai, ką mes šiandien suvokiame kaip tradicinę japonų kultūrą. Tačiau viena pagrindinių priežasčių, kodėl japonai dar nesusivokė esant viena tauta, buvo griežta socialinė segregacija. Iki pat Meiji laikotarpio Japonijoje vyravo hierarchinė *shinōkōshō* sistema. Aukščiausias sluoksnis buvo samurajai, po jų ėjo valstiečiai, amatininkai, o žemiausią statusą užėmė pirkliai. Egzistavo dar dvi papildomos klasės: žmonės gyvenę mažuose kaimeliuose ir geto *burakumin* 部落民 bei *hinin* 非人, kurie užsiėmė “nešvariomis” arba “abejotinomis” profesijomis: mėsininkystė, laidojimas, aktorystė. Tačiau pagrindinė atskirtis buvo tarp samurajų, kurie sudarė tik 6% gyventojų, ir visų kitų. Klasė buvo nulemiama nuo gimimo, socialinis (ir geografinis) mobilumas buvo beveik neįmanomas. (Heshnall, 2004, 54) Tačiau žmonės viešai nerodė nepasitenkinimo. Japonija – tai visuomenė, kurioje pritariama nelygybei. (Osawa 2011, 36) Tačiau išnykus *shinōkōshō* sistemai pradėjo atsirasti viešosios mokyklos, pradinis ugdymas tapo privalomas, ir taip socialinė stratifikacija buvo sumažinta.

Kai Japonija pradėjo vykdyti ekspansionistinę politiką, bendra tendencija švietime linkdavo prie vis stipresnės militarizacijos ir nacionalistinių idėjų. Toshio Iritani savo veikale netgi vartoja terminą “fašistinis” ugdymas (Iritani 1991, 160). Prieigą prie aukštojo išsilavinimo turėjo tik elito mažuma, iš kurios buvo išrenkami būsimieji šalies lyderiai, o didžioji dauguma gyventojų tenkinosi privalomu švietimu iki aštuntos klasės (Iritani 1991, 160).

Tačiau sukurti naują švietimo sistemą nebuvo paprasta, atsirado nemažai ideologinių ginčių. Kerlinger išskiria tris skirtingus požiūrius į Japonijos švietimo vystymąsi. Pirma grupė, vedama Fukuzawa Yūkichi 福澤諭吉 (1835–1901), gynė vakarietiško tipo švietimą ir ragino atsisakyti *Shintō* būdingų mistifikacijų. Antra grupė, atvirkščiai, propagavo anti-budistinį ir anti-konfucianistinį švietimą religiniu *Shintō* pagrindu. Trečia siūlė grįžti prie konfucianizmo (Kerlinger 1951, 121). Vėliau matysime, kaip visi šie skirtingi požiūriai atspindėjo moralinio ugdymo vadovėlių raidoje.

2.2 Švietimas ir nacionalistinė propaganda

Jau minėjome ironišką Kano Masanao pasakymą, kad Vakarų atradimas padarė ir Japonijos atradimą (Doak 2006, 40). Japonijos atsivėrimas, naujų vakarietiško idėjų plitimas, įvairių politinių bei ideologinių doktrinų susidūrimas sukėlė didelę sumaištį – atsirado pavojinga valdžiai požiūrių įvairovė. Žmonės, pajutę savo individualumą ir nepriklausomybę, tampa sudėtingiau kontroliuojami. Kai yra tik viena ideologija, kurios niekas nekvestionuoja, kontroliuoti yra daug lengviau. Tačiau įvykus Meiji reformoms, Japonija atsistojo į modernizacijos kelią, kuriame neįmanoma pasukti atgal ir lengvai grįžti prie vienos ideologinės pozicijos. Aukštas japonų raštingumas ir lengvesnė užsienio šaltinių prieiga – šiuo atveju tai, kas paprastai skaitytųsi dideliu pranašumu, kliudė. Liko vienas sprendimas: kontroliuoti patį švietimą, ką ir kaip įrėžti nuo vaikystės į žmonių sąmonę (ir pasąmonę). Taip padarius, visos ateinančios kartos pasaulėžiūra taptų, iš esmės, kontroliuojama valstybės. (Henshall, 2004, 83–84). Iritani pabrėžia, kad manipuluoti žmonėmis per švietimą yra labai efektyvu, kadangi vaikai yra itin jautrūs savo aplinkai ir informacijai, kurią gauna (Iritani 1991, 160).

Dvidešimto amžiaus pirmųjų keturių dešimtmečių švietimas turėjo labai aišką paskirtį: jis buvo nukreiptas į nacionalinio pasididžiavimo ugdymą. Tai buvo dominuojanti ugdymo kryptis, ypatingas dėmesys buvo skiriamas etikai, japonų kalbai, ir muzikai (ypatingai – patriotinių dainų dainavimui), tuo buvo siekiama įdiegti tam tikrus religinės mistifikacijos jausmus bei masinį fanatizmą (Iritani 1991, 161). Krupianko ir Areshidze taip pat įžvelgia to laikotarpio švietime ypatingą dėmesį kalbai, religijai ir nacionalizmui, tačiau pirmame plane visada išlikdavo valstybė (Krupianko ir Areshidze 2010, 206).

Svarbiausias to laikotarpio švietimo, kaip ir daugelio kitų sričių, beveik sakralinis dokumentas iki pat Japonijos kapituliacijos 1945 metais, buvo Švietimo ministerijos 1890 metais išleistas Imperatoriaus įsakas dėl švietimo (教育二間スル勅語 *kyōiku ni kan suru chokugo*). Įsako tekstas buvo padalintas į tris dalis: pirmoje Imperatorius aiškino jo valstybės charakteristikas ir esmę, kuriomis turi remtis

švietimas. Antroje dalyje Imperatorius kalba apie pagrindines vertybes vaikų pagarbą tėvams, brolybę, meilę, kuklumą, žmogiškumą, darbštumą, narsumą, ir ypatingai, ištikimybę imperatoriui. Trečioje dalyje jis daro išvadą, kad šios vertybės yra universalios (Oshiba 1961, 231). Įsake stipriai jautėsi konfucianistiški etikos bei hierarchijos principai, imperatorius atlieka visos japonų nacijos tėvo, moralinio vadovo vaidmenį. (Doak 2006, 93) Anot Kerlinger, Įsakas tarsi sintezuoja konfucianistinę etiką su *Shintō* ideologija, tuo pačiu numanomai atmesdamas vakarietiškas idealus (Kerlinger 1951, 121). Nors Įsakas ir nebuvo religinis tekstas, su juo buvo elgiamasi beveik kaip su religine relikvija – Įsakai buvo laikomi kiekvienos mokyklose maldykloje, ištraukiami per dideles valstybines šventes ir skaitomi tylioje, sakralioje atmosferoje. Be to, mokiniams buvo privaloma mokėti Įsako tekstą mintinai, kas, tikriausiai, nebuvo sudėtinga, kadangi jis buvo kiekvieno moralinio ugdymo vadovėlio pradžioje.

Netrukus moralinio ugdymo pamokos *shūshin* 修身 pradėjo dominuoti švietimo programoje (Kerlinger 1951, 119). Ko buvo mokama per *shūshin* pamokas? Nors skirtingais laikotarpiais skirtingų kartų vadovėliai propagavo kiek skirtingus požiūrius, principai, iki tam tikro lygio besiremiantys Įsako turiniu, išlikdavo tie patys. Iritani išskiria keturis:

1. Imperatoriaus ir imperatorės, kaip nenutrūkstamos trijų tūkstančių metų imperatorių linijos, kuri kyla iš dievų, kultas. Tuo buvo siekiama ugdyti dėkingumo jausmą vien už tai, kad ir paprasti japonai priklauso būtent šiai nacijai.
2. Kare žuvusiųjų garbinimas. Turima omenyje ne tik tuos, kurie žuvo karuose nuo Meiji laikotarpio, bet ir nuo senųjų laikų. Istorijos apie herojiškai kare žuvusius japonus puošė mokyklinius vadovėlius, apie juos buvo rašoma eilėse, per muzikos pamokas vaikai dainuodavo apie juos.
3. Savivaržos, dvasinio grožio, moralumo emfazė.
4. Fanatiškas patriotizmas ir emocinis prisirišimas prie karinių tikslų pasiekimo buvo labai skatinami mokykliniuose vadovėliuose (Iritani 1991, 160).

Šie keturi principai buvo pritaikomi ne tik klasėse ir vadovėliuose, bet ir kasdieniame vaikų gyvenime. Savo monografijoje Iritani aprašo tipinę rytinę ceremoniją mokykloje:

“Pasigirsta sirenos garsas. Kai paskutinis garsas išnyksta, pradeda groti normaliam žingsniavimo tempui patogi muzika, mokiniai ateina ir išsirikiuoja susirinkimų salėje. Pagal klasės seniūno komandą, visi pajudina dešinę koją į dešinę ir pradeda medituoti. Už penkių minučių vėl pasigirdi sirenos garsas. Mokiniai plačiai atveria akis ir ramiai, atidžiai stovi. Mokyklos direktorius pakyla ant platformos prieš mokytojus ir mokinius.

“Nusilenkti... Išsitieskite. Pasisukite į Rytus ir nusilenkite Imperatoriaus rūmams. Pasimelskite tyloje.”

Direktorius prieina prie maldyklos⁴.

“Lengvai nusilenkite. Vėl pasimelskite. Suplokite dukart.”

Mokytojų ir mokinių veiksmai, mintys tarsi susilieja į vieną dvasią. Visi jaučia įtampą. Apsivalymo žodžiai. Dievų garbinimo žodžiai.

Kai Imperatoriaus įsakas dėl švietimo buvo skaitomas mokiniams, jie atsakydavo kukliais žodžiais. Atmosfera tapdavo tobulai rami, netgi dieviška. Vėliau, tos savaitės atsakingas mokytojas duodavo instrukcijas dėl fizinių pratimų, po kurių mokiniai eidavo į savo klases pagal patogų maršą.

Mokiniai įeina į klasę, užima savo vietas ir tyloje meldžiasi. Tobuloje tyloje. kažkas purtė mažą varpelį penkias minutes. Judėjimas nejudėjime. Nejudėjimas judėjime. Tylos galia spaudžia mokinius. Kraupi tylą, pilną didžiausios jėgos. Mokytojas sako: “Pradėkime.” Mokiniai be garso atsistoja. Pradeda kalbėti klasės seniūnas: “Pradėkime.” Ir mokiniai atsako: “Prašome.” Tuomet klasės seniūnas duoda kitą instrukciją: “Nusilenkti.” Jis pasisuka veidu į Imperatoriaus rūmų nuotrauką, pakabintą klasės priekyje. “Nusilenkti lėtai ir giliai.”

Priesaika kukliai, bet stipriai skaitoma visose klasėse:

“Pirma. Mes, Jo Didenybės Imperatoriaus mokiniai, prisiekiame mokytis kaip būti ištikimais ir kaip ugdyti savyje ištikimybę. Prisiekiame dirbti toje srityje, kurios išmoksime.

⁴ Paprastai, kiekvienoje to laikotarpio mokykloje buvo maža maldykla (aut. komentaras).

Antra. Mes, Jo Didenybės Imperatoriaus mokiniai, prisiekiamo būti tvirti ir stiprūs. Prisiekiamo puoselėti Imperiją.

Trečia. Mes, Jo Didenybės Imperatoriaus mokiniai, prisiekiamo darbščiai užsiimti rašybos ir kovos menais. Prisiekiamo tapti Azijos gerovės ramsčiais.” (Iritani 1986, 164).

Iš šio pavyzdžio akivaizdžiai matoma, jog imperatorių, valstybę, pilietiškumą buvo stengiamasi perpinti ir nuspalvinti visa tai mistinėmis, netgi šventomis spalvomis. Tai buvo daroma ne tik pasitelkus vadovėlius klasėse, bet ir per tokias rytines ceremonijas, kitas mokyklos šventes. Priesaikos kasdienis kartojimas taip pat negalėjo neįsirežti į jautrių savo aplinkai vaikų sąmones. Teorinė ir praktinė nacionalistinės ideologijos indoktrinacija švietime pasitvirtino esant efektyvi, tai, kas reikia, buvo sėkmingai internalizuota.

2.3 Moralinio ugdymo pamokos ir jų raida

Nuo XIX amžiaus pabaigos moralinio ugdymo pamokoms, kaip žinome, buvo skiriama vis daugiau dėmesio.

Anot Murata, moralinio ugdymo pamokų raidą galima būtų suskirstyti į 8 etapus (Murata 2006, 15). Pirmą etapą, nuo 1872 iki 1879 metų, galima būtų pavadinti “vakarietišku vadovėlių vertimo” etapu. Modernizacijos bei vesternizacijos kontekste, tuo laikotarpiu didžioji dauguma etikos vadovėlių buvo amerikietišku bei europietišku vadovėlių vertimai. 1880 metais, tačiau neilgam, buvo grįžta prie konfucianistines vertybes propaguojančių vadovėlių.

1886 metai buvo kertiniai, padarę didelę įtaką tolimesnei japonų moralinio ugdymo vadovėlių raidai. Metais ankščiau buvo sudarytas pirmasis ministrų kabinetas, kurio švietimo ir kultūros ministru tapo Mori Arinori 森有礼 (1847–1889).

Su jo reformomis prasideda trečiasis moralinio ugdymo vadovėlių etapas. Mori kritikavo seno pavyzdžio konfucianistinius vadovėlius ir sustabdė jų leidybą, kadangi jie nemoko vaikų apie tai, jog jie yra vienos bendros valstybės dalis. (Murata 2006, 17). Būdamas pro-vakarietiškas, Mori siūlė atsisakyti pasenusios azijietiškos moralės bei įvesti moderniąsias sąvokas apie valstybę, lygybę, liberalizmą. Šios inovacijos tapo aistringų ideologinių ginčų šaltiniu, tačiau 1890 metais išleistas Imperatoriaus Įsakas dėl švietimo aiškiai nurodė moralinio švietimo judėjimo kryptį, diskusijoms nebeliko vietos.

1900 metų balandžio mėnesį įvyko pirmas Moralinų vadovėlių tyrimo komisijos, organizuotos Švietimo ministerijos, susirinkimas. Buvo nuspręsta suvienodinti visose prefektūrose leidžiamus moralinio ugdymo vadovėlius. 1904 metais buvo išleista pirma suvienodintų moralinio švietimo vadovėlių serija, tada ir prasideda, pagal Murata, ketvirtasis laikotarpis. Humanistinės ir natūralistinės idėjos, importuotos iš Vakarų, padarė didelę įtaką moralinio ugdymo vadovėliams, jose buvo aptariami ir japoniški, o aukštesnėse klasėse ir vakarietiški istoriniai veikėjai. Buvo siekiama gilaus moralės įsisavinimo ir praktinio panaudojimo kasdieniame gyvenime (Murata 2006, 19). Buvo nagrinėjamos penkios pagrindinės temos: elgesys mokykloje, šeimoje, bendruomenėje, individo elgesys ir piliečio elgesys. Nors ir buvo

tam tikras konfucianistinių ir modernųjų vertybių susidūrimas, moderniomis humanizmo idėjomis pagrįsto turinio buvo daugiau (Murata 2006, 19).

1907 metais Švietimo ministerija šiek tiek pakeitė “Pradinių mokyklų įsakymą” (小学校令 *Shōgakkōrei*), kuriuo pradinis ugdymas buvo pratęsiamas iki šešerių metų. Tai buvo puiki proga išleisti naujos serijos moralinio ugdymo vadovėlius, iš kurių buvo išbrauktos Vakarų asmenybės, grįžta prie konfucianistinės šeimos etikos, nacionalistinė potekstė pasidarė akivaizdesnė. Taip nuo 1910 metų prasidėjo penktasis etapas, kurį Murata apibūdina kaip imperializmo hierarchijos vadovėlių, parašytų šeimos hierarchijos principu etapą.

XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios pasaulyje išpopuliarėjusios liberalizmo idėjos negalėjo neatsispindėti ir Japonijoje. Pirmojo pasaulinio karo pabaiga ir Japonijos (dalinis) triumfas atnešė pacifistinių tarptautinės harmonijos idėjų, pradėjo atsirasti judėjimai už švietimo atnaujinimą. Iš moralinio ugdymo vadovėlio buvo beveik visiškai panaikinti konfucianistiniai motyvai. Valstybės, kaip vienos šeimos idėjos buvo pakeistos tarptautinio bendradarbiavimo idėjomis. Šis, šeštasis laikotarpis, tęsėsi nuo 1918 iki 1932 metų.

1931 metų įvykęs Mandžiūrijos incidentas paskatino fašizmo idėjų įsibrovimą į Japoniją ir Japonijos moralinį ugdymą: atėjo ultranacionalistinio militarizuoto švietimo epocha. Pasikeitė ne tik vadovėlių turinys, bet ir išvaizda – septinto laikotarpio vadovėlių knygos juodą viršelio spalvą pakeitė balta, pagausėjo iliustracijų, moraliniai pamokymai buvo pateikiami pasakų pavidalu, kad sudomintų vaikus (Murata 2006, 20).

Paskutinis, aštuntas, laikotarpis pasižymėjo stipriu radikalizmu. 1941 metais prasidėjo karas Ramiajame vandenyne, todėl moralinio švietimo pamokos buvo atitinkamai pakoreguotos: buvo stengiamasi ugdyti pilietiškumą ir lojalumą imperatoriui, pradėjo dominuoti ultranacionalistinės militarizmo idėjos. Daugiau nei pusė visų vadovėlių temų buvo skirta nacionalizmui, mitai buvo pateikiami kaip istoriniai faktai, o karas apibūdinamas kaip *seisen* 聖戦 – šventasis karas (Murata 2006, 21). Karas buvo šlovinamas, o kariai, pasiaukoję vardan valstybės ir imperatoriaus – garbinami kaip didvyriai ir pateikiami kaip elgesio pavyzdžiai. Tačiau ne tik moralinio ugdymo vadovėliai buvo smarkiai militarizuoti – kitų dalykų

vadovėliuose taip pat atsirasdavo vis daugiau temų, susijusių su karu ir nacionalizmu. Japonų kalbos pradinių klasių vadovėliuose galima buvo rasti pamokų temų apie karą ir ekspansiją (Ienaga 1993-1994, 121), o per muzikos pamokas neretai dainuodavo karines dainas (Ienaga 1993-1994, 120).

Matome, kad nuo 1872 iki 1932 metų moralinio ugdymo vadovėliai neturėjo tendencijos kryptingumui, netgi atvirkščiai – nuolat vyko kova tarp tradicinių konfucianizmo idėjų ir modernesnių, vakarietišκών. Jeigu vienoje vadovėlių kartoje dominuoja konfucianizmu pagrįsta moralė, kitoje pasijus “vakarų vėjas”. Tačiau paskutiniai du Murata aptarti laikotarpiai išlaiko tam tikrą koherentiškumą.

3. Moralinio ugdymo vadovėliai

Šioje dalyje yra pristatoma kokybinė ir aštunto laikotarpio (pagal Murata) moralinio ugdymo vadovėlių analizė, tai yra nuo 1941 metų, kai buvo išleistas atnaujintas ir Švietimo ministerijos oficialiai patvirtintas *Yoi Kodomo* ヨイコドモ vadovėlis, skirtas pirmos ir antros klasių mokiniams. Vadovėlių seriją galima paskirstyti į tris dalis: 1–2 klasės vadovėliai, pradinė klasių (3–6) vadovėliai bei aukštesnių klasių vadovėliai. Šiuose serijos vadovėliuose randamos ankstesnėse skyriuose aptartos temos: Imperatoriaus kultas, militarizmo bei žuvusiųjų kare garbinimas, pilietiškumo ugdymas, Japonijos unikalumo ir homogeniškumo pabrėžimas, japonų kaip moraliai pranašesnės rasės ir dieviškojo prado mitas, gyvybės aukojimas, naujojo pasaulio sukūrimo ambicijos.

Visų trijų dalių tonas šiek tiek skiriasi, nors propaguojamos temos, iš esmės, sutampa ir papildo viena kitą. Pirmoje dalyje rašoma apie vaikų kasdienį gyvenimą, o tam tikri nacionalistinės propagandos elementai atsiranda tarsi “tarp kit ko”, jos neaiškinamos, o tiesiog pateikiamos kaip faktas, kurį reikėtų prisiminti. Antra dalis jau pasidaro rimtesnė, rašoma apie valstybę, imperatorių, karą, labai stiprus pasidaro *shintō* akcentas, nemažai dalykų yra aiškinama būtent per religinę prizmę. Temos apie vaikų kasdienį gyvenimą yra pakeistos Japonijos istorinėmis asmenybėmis, dažnai – herojiškai kare žuvusiais didvyriais. Iš trečios dalies beveik išnyksta paveikslėliai, paliktos tik tam tikrų asmenybių nuotraukos. Atsiranda rimtos temos: mokesčiai, ekonomika, mokslas ir panašiai. Teiginius, kuriuos galima traktuoti kaip nacionalistinius, stengiamasi logiškai argumentuoti. Akcentuojama japonų, ir ypač jaunimo pareiga aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, tačiau bendra vadovėlio nuotaika pasidaro daug tamsesnė, kartojasi mirties ir gyvybės paaukojimo tema.

3.1 Moralinio ugdymo vadovėliai 1-2 klasių moksleiviams (1941)

Yoi Kodomo – tai pirmi du to laiktorapio vadovėliai, skirti pirmos ir antros klasės moksleiviams. Nemažą vadovėlių dalį sudaro iliustracijos, po truputį, kai vaikai išmoksta skaityti, atsiranda paprasti tekstai apie vaikų kasdienį gyvenimą. Iš pradžių tekstai parašyti *katakana*, tačiau kiekviename skyriuje atsiranda naujų hieroglifų. Pažvelkime į šių vadovėlių turinį iš arčiau.

Yoi Kodomo vadovėlis, skirtas pirmos klasės moksleiviams, neturi skyrių sąrašo, ir pirmąją jo dalį sudaro vien tik paveikslėliai, kur pavaizduotas vaikų kasdienis gyvenimas: vaikai eina į mokyklą, mokosi, žaidžia lauke, džiaugiasi, laiko Japonijos vėliavą (žr. priedą 1). Nuo 18 puslapio atsiranda pirmi tekstai skiemenine abėcėle *katakana*, o jau, pavyzdžiui, nuo 38 puslapio, kur rašoma apie japonų armiją, kuri, nepaisant priešų, drąsiai juda į priekį ir neša *Hinomaru* 日の丸⁵, šaukdama “*Banzai*” (Monbusho 1941, 38), galima įžvelgti nacionalistinį diskursą. Paskutinis knygos skyrius prasideda žodžiais: “Mes esame Japonijos vaikai. Nors ir maži, esame Japonijos piliečiai.”⁶ (Monbusho 1941, 42) Matome, kad nuo mažens yra diegiamas pilietiškumas, ištikimybė valstybei.

Antrame *Yoi Kodomo* vadovėlyje jau atsiranda turinys. Pagal turinį, vadovėlį galima suskirstyti į dvi dalis. Nuo 1 iki 10 skyriaus vyrauja kasdienės tipiškos antros klasės moksleivio gyvenimui temos be ypatingo patriotinio ar nacionalistinio konteksto. Pasakojama apie bendrus dalykus: pagarbą suaugusiems, šventes, iškylas su klase, lankymąsi maldyklose. 10 skyrių, “Laiškas kariams” (兵タイサンへ *Heitai-san e*), galima laikyti savotišku lūžio tašku, kadangi po jo atsiranda akivaizdžiai nacionalistinių ir šintoistinių temų, kurių iki šiol vadovėlyje nebuvo. 10 skyriuje, “Laiškas kariams”, matome tris iliustracijas: pirmoje iliustracijoje berniukas rašo laišką, prie jo guli maišas ir sulankstyta Japonijos vėliava (žr. priedą 2). Antra iliustracija vaizduoja tris karinius lėktuvus, o trečia - tanką. Skyrius parašytas epistoliniu stiliumi, laiške vaikas kreipiasi į karius, prašo perskaityti jo laišką ir

⁵ Japonijos vėliava.

⁶ 私たちハ日本ノ子ドモデス。小サイケレドモ、ミンナ日本ノコクミンデス。

parodyti vaikams Kinijoje, prašo aktyviai dirbti ir šaukti “*Banzai*” laikant *Hinomaru*, pasakoja, kaip kiekvieno mėnesio pirmą dieną lankosi vietinėje maldykloje. Žvelgiant iš nacionalistinės propagandos perspektyvos, moralinio ugdymo vadovėliuose ypatingai įdomūs yra 13 “Meiji imperatoriaus gimtadienis” (メイジセツ *Meiji setsu*), 17 “Imperatorius” (天皇陛下 *Tennō heika*), 18 “Japonijos imperijos įkūrimo diena” (キゲン節 *Kigensetsu*), 19 “Japonijos valstybė” (日本ノ國 *Nihon no kuni*) ir 20 “Geri vaikai” (ヨイ子ども *Yoi kodomo*) skyriai.

13 skyrius pasakoja apie šventę, kurios metu paminimas Meiji imperatoriaus gimtadienis. Iliustracijose pavaizduota maldykla ir *torii* 鳥居, kitame puslapyje – Japonijos imperijos gėlė chrizantema. Ši skyrių įdomų padaro frazė “Meiji imperatoriaus dėka Japonija tapo stipria, neprilygstančia jokiai kitai pasaulio šaliai valstybe.”⁷ (Monbusho 1941, 38) Tai, kad Japonija yra stipresnė ir niekam neprilygsta, pateikiama kaip neginčijamas faktas, pabrėžiamas valstybės išskirtinumas ir pranašumas.

Mintis, kad Japonija yra geriausia pasaulio šalis netrukus pakartojama 17 skyriuje “Imperatorius”. “Mūsų Japonija, valdoma Imperatoriaus, yra pati nuostabiausia valstybė pasaulyje”⁸ (Monbusho 1943, 49). Kitame sakinyje pabrėžiama, kokia gi japonų tauta laiminga, kad turi tokį Imperatorių. Toliau minima, kad “mūsų protėviai” prisiekė ištikimybę savo imperatoriams, ir kad dabartinei kartai reikia taip pat prisiekti ištikimybę dabartiniam imperatoriui.

19 skyrius yra skirtas vien Japonijai, jos geografijai ir klimatui, atitinkamas ir jo pavadinimas: “Japonijos valstybė”. Tekstas prasideda beveik kaip šiuolaikinis Japonijos pristatymas turizmo srityje: “Japonija yra šalis su keturiais gražiais metų laikais”. Pasakojama apie Japonijos geografiją, kad yra metų laikai, yra kalnų, jūra. Įdomu tai, kad per tris trumpus sakinius, kiekvieną kartą prie žodžio *kuni* 國⁹ prijungiamas koks nors teigiamas būdvardis: 美シイ國 (*utsukushii kuni*), キレイナ國

⁷ メイジテンノハ、日本ヲ世界ノドノ國ニモオトラナイ強イ國ニナサイマシタ。

⁸ 天皇陛下ノオヲサメニナルワガ日本ハ、世界中デ一番リッパナ國デス。

⁹ Šalis, valstybė; šiuo atveju – Japonija.

(*kirei na kuni*), ヨイ國 (*yoi kuni*). Šalis vaikų akyse yra aukštinama, giriama. Toliau atsiranda japonų kaip homogeniškos tautos idėjos atgarsis – aš gimiau čia, ir tėtis, ir mama, ir senelis, ir senelė, visi gimė šioje šalyje. Tarsi mėginama pabrėžti, kaip visiems pasisekė gimti tokioje puikioje valstybėje. Kitame puslapyje atsiranda tekstas, lyg ir eilėraštis, lyg ir mantra, maldelė:

Japonija gera šalis, tyra šalis.

Vienintelė pasaulyje dievų šalis.

Japonija gera šalis, stipri šalis.

*Pasaulyje spindinti, didi šalis.*¹⁰

Matome, jog naujos informacijos apie pačią šalį nėra daug, kaip ir nėra tiesioginių arba netiesioginių moralinių pamokymų, ko galima būtų tikėtis iš moralinio ugdymo vadovėlio. Tiesiog ritmiškas, lengvai įsimenamas tekstas, šlovinantis ir aukštinantis Japoniją. Šio teksto iliustracijoje vaizduojamas *Fuji* 富士 kalnas, apsuptas kitų, mažesnių kalnų ir jūros, viršuje paveikslėlis tarsi pradeda nykti debesyse – tuo pasiekiamas mistinis, šiek tiek religinis efektas. (žr. priedą 3)

Paskutinis dvidešimtas knygos skyrius yra pavadintas pagal serijos pavadinimą – “Geri vaikai”. Pirmas dalykas, kuris krenta į akis – tai pasaulio žemėlapių iliustracija. Ji yra sudaryta iš dviejų spalvų, juodos ir baltos, ir dėl savo kontrastingumo išsiskiria iš kitų iliustracijų, pateiktų vadovėlyje. Fonas ir visi kontinentai, išskyrus šviesius kontūrus, nuspelvinti juodai. Juodos spalvos yra ir Japonija, žemėlapyje pavaizduota per vidurį, tačiau ji yra neproporcingai padidinta kitų valstybių atžvilgiu ir tarsi spindi – iš Japonijos sklinda balti šviesos spinduliai. Iliustracijoje Japoniją sudaro ne tik šiuolaikinis Japonijos salynas, bet ir Kurilų salos, Korėjos pusiasalis, Mandžiūrija ir Taivanas. Atrodo, kad valstybė savo spinduliais siekia apšviesti visą pasaulį, kuris be jos gyventų visiškoje tamsoje. (žr. priedą 4)

¹⁰ 日本ヨイ國、キヨイ國。世界ニ一ツ神ノ國。日本ヨイ國、強イ國。世界ニカガヤクエライ國。

Kaip ir vadovėlyje, skirtame pirmos klasės moksleiviams, paskutinis skyrius prasideda pakankamai neutraliai – kitais metais tapsime trečiokais, gerai mokėmės visus metus, klausėmės tėvų ir mokytojų, stengėmės būti gerais vaikais. (Monbusho 1941, 56) Pabaiga irgi pakankamai neutrali – pasakojama, kaip vaikas grįžta namo, ir tėvai pamoko jį ir toliau klausytis mokytojų, kad taptų geru vaiku. Tačiau vidurinė dalis savo stiliumi ir turiniu stipriai skiriasi. Ji prasideda žodžiais: “Supratome, kad esame dėkingi Imperatoriui.”¹¹ (Monbusho 1941, 57) Toliau tame pačiame puslapyje vėl kartojasi mintis apie Japonijos išskirtinumą, jos išaukštinimas: “<...> sužinojome, kad Japonija yra svarbiausia (švenčiausia) valstybė pasaulyje.”¹² , ir galų gale, prisiekia ištikimybę imperatoriui.

¹¹ 天皇陛下ノアリガタイコトガワカリマシタ。

¹² 日本ノ國ハ、世界中デ一番タフトイ國デアルコトヲ知リマシタ。

3.2 Moralinio ugdymo vadovėliai 3-6 klasių moksleiviams (1942–43)

1943 metų leidybos *Yoi Kodomo* vadovėlių serijos tęsinys, 4 knygų serija *Shotōka Shūshin* 初等科修身, jau pritaikyta vyresnio amžiaus vaikams. Iliustracijos joje yra mažesnės ir realistiškesnės, paskutinėse knygose atsiranda nuotraukų, *katakana* pradėta vartoti tik užsienietiškos kilmės žodžiams, kitais atvejais rašoma *hiragana*, pagausėja hieroglifų. Beveik išnyksta pasakojimai apie mokinių kasdienį gyvenimą, užtat atsiranda tekstų apie istorines Japonijos asmenybes, mitai, pasakos, bendresni tekstai apie karą, imperatorių.

Nacionalistinis vadovėlio tonas smarkiai stiprėja, lyginant su *Yoi Kodomo* serija. Etika, religija, nacionalizmas, japonų tautiškumas tarsi persipina viename. Beveik kiekviename skyriuje, netgi tiesiogiai nesusijusiame su valstybe, Imperatoriumi, karu arba nacionaliniais simboliais, galima rasti užuominų apie Japonijos ar japonų tautos išaukštinimą. Pavyzdžiui, kone vieninteliame tik su etika susijusiame skyriuje neutraliu pavadinimu “Kalbos vartojimas” (ことばのつかい *Kotoba no tsukai*) galime rasti palyginus subtilią frazę apie japonų pranašumą: japonai (tekste – “mes, japonai”) pralenkia kitus, kai reikia kalbėti kukliai ir taktiškai (Monbusho 1942b, 51). Pats sakinyss nesuteikia jokios svarbios informacijos arba etiško pamokymo, jeigu jį išmestume, likusio teksto turinys nei kiek nepasikeistų. Panašių pavyzdžių šiuose vadovėliuose galima rasti ir daugiau.

Šių vadovėlių seriją pagal tematiką ir stilistiką galima padalinti į dvi dalis: trečios ir ketvirtos klasės moksleiviams skirti vadovėliai bei penktos ir šeštos klasės moksleiviams skirti vadovėliai. Nors bendras visų keturių vadovėlių tonas išlieka panašus, kartu su vaikais keičiasi ir tekstai, tampa sudėtingesni ir rimtesni.

Pirmoje ir antroje serijos knygose jaučiasi gana stiprus *Shintō* akcentas. Pirmas skyrius, “Japonijos pradžia” (み國のはじめ *Mikuni no hajime*) prasideda mitu apie *Izanagi* 伊邪那岐 ir *Izanami* 伊邪那美命. Tai, kad tai yra mitas, be abejo, nėra minima – visa tai pateikiama kaip istorinis faktas, ir istorija išsirutulioja: *Izanagi*, *Izanami*, atsiranda *Amaterasu*, kuri yra pristatoma kaip saulės deivė ir imperatorių giminės pradininkė. Tai, kad Japonija yra “dievų šalis”, bus kartojama dar daug kartų

visuose serijos vadovėliuose. Antrame skyriuje, pasakojančio apie pavasarį, pirmas sakinytis prasideda taip: “Dievų pagimdyta Japonija, ...”¹³ (Monbusho 1942a, 5). Randame ir daugiau pavyzdžių: “Japonija yra valstybė, valdoma dievų palikuonių.”¹⁴ (Monbusho 1942a, 39), “Didžioji Japonija yra dievų šalis.”¹⁵ (Monbusho 1942b, 22), “*Amaterasu* įsaku, Japoniją valdo imperatorius, turintis dievų kraujo.”¹⁶ (Monbusho 1942b, 23). Akivaizdu, kad pasisakymų apie Japonijos dieviškumą netrūksta. Įdomu tai, kad penktos bei šeštos klasės moksleiviams skirtuose vadovėliuose tokių išsireiškimų pastebimai mažėja, ir valstybės dieviškasis pradas jau nebe taip stipriai akcentuojamas.

Kitas pasikartojantis visų serijos vadovėlių motyvas – tai japonų tautos ir valstybės tęstinumas bei unikalumas. Antros knygos šeštame skyriuje, “Japonija – tai dievų šalis”, pasakojama apie Muromachi laikotarpio (*Muromachi jidai* 室町時代; 1336–1573) rašytoją ir istoriką Kitabake Chikafusa 北畠親房 (1293–1354). Kaip citavimą pateikia jo rašytą tekstą apie Japonijos istoriją: “Tai¹⁷ yra tik mūsų valstybėje, kitose šalyse to visiškai nėra. Būtent todėl apie mūsų šalį taip ir sakoma – dievų šalis”¹⁸ (Monbusho 1942b, 22). Du kartus viename sakinyje pasikartoja mintis apie Japonijos unikalumą: “tik mūsų valstybėje” ir “kitose šalyse to nėra”. Tame pačiame skyriuje Japonijos valstybės tęstinumas yra lyginamas su kitomis pasaulio šalimis. Stebimasi, jog kituose pasaulio kraštuose ten, kur, atrodytų, dabar yra tam tikra valstybė, kadaise jos vietoje buvo kita, o dar ankščiau – dar kita valstybė, ir taip kartojasi daug kartų. Taigi tokios valstybės, kaip Japonija, kuri visada Japonija ir išliko, “tikrai niekur nesurasime” (Monbusho 1942b, 24). Pasibaisėjimas kitų

¹³ 神様のお生みになった日本の國は、<...>

¹⁴ 日本の國は、大神の御子孫のおをさめになる國である。

¹⁵ 大日本は、神の國である。

¹⁶ 天照大神の仰せによって、神のお血すちをおうけになった天皇が日本をお治めになります。

¹⁷ Japonijos dieviškumas (aut. komentaras).

¹⁸ これは、わが國だけにあつたことで、ほかの國にはまつたくないことである。だからこそわが國のことを、神の國といふのである。

valstybių nepastovumu atsiranda ir penktos klasės mokiniams skirtuose vadovėliuose, pateikiami Graikijos, Romos imperijos, Kinijos *Han* 漢, *Tang* 唐 ir *Yuan* 元 dinastijų pavyzdžiai (Monbusho 1943a, 117). Užtat “Japonija, dievų šalis, tęsia gyvavimą.”¹⁹ (Monbusho 1943a, 119). Japonijos kaip dievų šalies ir Japonijos kaip nenutrūkstamos imperatorių linijos valstybės (“Mūsų Didžiąją Japoniją valdo imperatorius, kilęs iš nenutrūkstamos imperatorių linijos”²⁰ (Monbusho 1943a, 1).) įvaizdis leidžia vadovėlių autoriams teigti jos absoliutų kitoniškumą: “Pasaulyje nėra tokios šalies kaip Japonija.”²¹ (Monbusho 1943a, 2).

Galime daryti išvadą, jog toks Japonijos išskirtinis statusas tarsi legitimizuoja imperijos ekspansionistinę politiką. Tik, be abejo, pačiuose vadovėliuose žodžio “ekspansija” nerastume – dažniausiai, tai suformuluojama kitais žodžiais: “<...> iš naujo atstatyti Rytų Aziją <...>”²² (Monbusho 1942b, 93). Penktos klasės vadovėlio pirmame skyriuje, “Didžioji Japonija”, rašoma: “Kad visi pasaulio žmonės gyventų draugiškai, tarsi viena šeima, ir laimingai – štai koks yra mūsų tikslas.”²³ (Monbusho 1943a, 3). Šeštos klasės vadovėlio paskutinis skyrius, “Naujas pasaulis”, prabyla apie Didžiąją Rytų Azijos bendro klestėjimo sferą. Rašoma, kaip stebuklingai išsiplėtojo Mandžiūrija, ir jeigu Japonija, kartu su savo naujais “draugais” (kolonijomis) – Tailandu, Rytų Indokinijos pusiasaliu, Malaizija, Singapūru, Birma, Filipinais ir Rytų Indija – pasistengs, sugebės sukurti naująją Didžiąją Aziją. Japonija yra parodoma tarsi vyresniojo brolio vaidmenyje – ji draugiškai ištiesia ranką kitoms šalims, skleidžia imperatoriaus išmintį ir atneša taiką ir gerovę (Monbusho 1943b, 120).

¹⁹ 神の國日本は續いてゐます。

²⁰ わが大日本は萬世一系の天皇のお治めになる國であります。

²¹ 日本の世界に類のないところであります。

²² 東亜を新しくたてなほす<...>

²³ 世界の人々がみんな一家のやうにしたしみあひ、しあわせに暮らすやうにといふのがわが國の定めであり、めざすところであります。

“Būtent mes savo entuziazmu galime pasiekti tai, kad būtų sukurta nuostabi Didžioji Rytų Azija, ir tai bus teisingo pasaulio pradžia.”²⁴ (Monbusho 1943b, 123).

Atsiranda nemažai pasakojimų apie Japonijos istorines asmenybes, jų žygdarbius, vaikystės istorijas. Aptariamos tokios asmenybės kaip jau minėtas Kitabake Chikafusa, mokslininkas Noguchi Hideyo 野口英世 (1876–1928), kurio portretas dabar puošia tūkstančio jenų banknotą, keliautojas Yamada Nagamasa 山田長政 (1590–1630), Taivano gubernatorius Nogi Maresuke 乃木希典 (1849–1912), karinio jūros laivyno pareigūnas Tsutomu Sakuma 佐久間勉 (1879–1910), jūros inžinierius Katsu Kaishū 勝海舟 (1823–1899), keliautojas Mamiya Rinzō 間宮林蔵 (1775–1844) ir kiti. Dažniausiai istorijose pabrėžiamas veikėjų lojalumas ir savęs pasiaukojimas vardan bendros gerovės.

4 klasės moksleiviams skirtame vadovėlyje prieš turinį jau įdedamas Imperatoriaus įsakas dėl Švietimo, o 5 klasės moksleiviams skirtame vadovėlyje galima rasti ne tik jį, bet ir mažiau žinomą Imperatoriaus įsaką jaunesiems moksleiviams (*Seishōnen gakuto ni okuritaru chokugo* 青少年学徒ニ賜リタル勅語). Paskutiniame vadovėlyje yra siūlomas abiejų šitų tekstų, kertinių švietimo sistemai nuo Meiji laikotarpio iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, vertimas į šiuolaikinę (to laikotarpio) kalbą ir jų paaiškinimas.

²⁴ 私たちこそ、といふ意氣ごみを似て、のぞむとき、大東亜の建設はみごとになしとげられ、正しい世界が開けて來ます。

3.3 Moralinio ugdymo vadovėliai gimnazijos moksleiviams (1944)

Gimnazijos moksleiviams skirtas vadovėlis buvo tik vienas: *Kōtōkashūshin* 高等科修身, išleistas 1944 metais, tačiau buvo sudarytos dvi jo versijos: viena versija mergaitėms, kita – berniukams. Abiejų knygų viršeliai ir pradžia identiški, joje surinkti svarbūs imperiniai ediktai. *Tenjōmūkyū no shinchoku* 天壤無窮の神勅, arba, kaip tai galima būtų išversti, “Pranašystė, amžina kaip žemė ir dangus” – tai vadovėlio pirmas keturių sakinių tekstas. Jame pateikiami *Amaterasu* žodžiai, tarsi palaima, kuriuos ji, anot *Nihonshoki* 日本書紀 (720), pasakė savo anūkui, *Ninigi no mikoto* 瓊瓊杵命 ir visiems būsimiems Japonijos imperatoriams. Toliau pateikiamas Imperatoriaus įsakas kareiviams ir jūrininkams, *Gunjin chokuyu* 軍人勅諭. Tai ilgas tekstas, prabylantis apie valstybę ir patriotiškumą, apibūdinantis kario, *gunjin* 軍人, pareigas. Pagal šį tekstą, esminė *gunjin* pareiga – tai besąlygiškas lojalumas valstybei. Ir ši pareiga yra “sunkesnė už kalnus, o mirtis – lengvesnė už plunksną.”²⁵ Toliau eina mums jau gerai pažįstamas Imperatoriaus įsakas dėl švietimo ir Imperatoriaus įsakas jauniems moksleiviams. Paskutinis įtrauktas dokumentas – karo deklaracija Amerikai ir Didžiajai Britanijai, kurios datavimas – 1941 metai, skirtingai nuo kitų dokumentų, išleistų dar Meiji laikotarpiu.

Po penkių ediktų prasideda vadovėlio tekstas, suskirstytas į penkiolika skyrių. Berniukų ir mergaičių vadovėlių turiniai yra iš esmės vienodi, skiriasi tik kelios dalys. Religinis elementas nesijaučia taip stipriai, kaip ankstesniuose vadovėliuose, labiau aprėpiamos pilietiškumo, lojalumo valstybei temos, mėginama parodyti jaunimui, kaip dera elgtis japonui, ir kaip jie galėtų prisidėti prie Japonijos gerovės. Šio motyvo pavyzdžių galime rasti nemažai. Pačiame pirmame vadovėlio skyriuje yra parašyta, kad negalima tinginiauti, ir kad “mūsų, japonų” jaunimo tarpe to neturėtų ir negalėtų būti (Monbusho 1944a, 6). “(Jaunimas) tyliai, teisingai, valingai, paklusniai dirba ir išlieka stiprus.”²⁶ (Monbusho 1944a, 8). Neretai vartojamos ir tokios formuluotės

²⁵ 義は山嶽よりも重く死は鷲毛よりも軽し。

²⁶ しかも無言の中に、正しく、たくましく、すなおで強くあらうと努めてゐます。

“mūsų, kaip piliečių”, arba “mūsų, kaip Imperatoriaus subjektų pareiga...”. Devintame skyriuje, kuriame aprašoma maisto stoka šalyje, ragina “visiems drauge” pamąstyti apie maisto vartojimą: ”Nors ir atsitiko taip, kad neturime pakankamai maisto, jeigu visi mes, piliečiai, teisingai pasiskirstysime, šią nelaimę galėsime lengvai išgyventi.”²⁷ (Monbusho 1944a, 67). Randame ir nemažai tokių tipišku pasisakymų: “Tam, kad taptume naudingais monarchijai ir nacijai, ...”²⁸ (Monbusho 1944a, 75).

Koks buvo viso to tikslas? Iš tiesų, kaip jau minėjome, japonai siekė ne vien tik laimėti kare, jie sau priskirdavo daug globalesnę misiją – išvaduoti Aziją įkuriant Didžiąją Rytų Azijos bendro klestėjimo sferą, ir sukurti “naująjį pasaulį”. Tai yra dar vienas motyvas, dažnai pasitaikantis vadovėliuose: “Šiais laikais, kai Japonijos Imperija juda link didžiojo tikslo – Didžiosios Rytų Azijos bendro klestėjimo sferos įkūrimo, ...”²⁹ (Monbusho 1944a, 6), “Laikais, kai kuriame naująjį pasaulį,...”³⁰ (Monbusho 1944a, 19). “Siekiamo sukurti naująją pasaulio tvarką”³¹ (Monbusho 1944a, 22). Pasaulio plėtojimas, perkūrimas pateikiamas tarsi japonų, kaip tautos, atsakomybė. Kitas sakinytis puikiai iliustruoja dar vieną, pasiaukojimo dėl bendros gerovės motyvą: “Mūsų pasiaukojimas dėl Didžiosios Rytų Azijos bendro klestėjimo sferos sukūrimo taps naujojo pasaulio įkūrimo pradū.”³² (Monbusho 1944a, 47)

Lyginant su jau aptartais vadovėliais, labai stiprėja pasiaukojimo tema. Ne tik psichologinio atsidavimo prasme, bet ir gyvybės pasiaukojimo prasme. Pavyzdžiui, antrame vadovėlio skyriuje rasime tokį sakinį: “Pasiaukojimas vardan Imperatoriaus – tai mūsų, kaip imperatoriaus subjektų, pareiga.”³³ (Monbusho 1944a, 13).

²⁷ よし、食糧の不足が起こったとしても、その苦しみは、國民全部が公平に分擔すれば、極めて軽くすむことができます。

²⁸ 私どもが君國のため役立つやうになるには、...

²⁹ 皇國日本が大東亜建設の大業に向かって進んでゐる時、...

³⁰ 新しい世界の築かれて行く時、...

³¹ 世界新秩序の建設を目ざしてゐます。

³² 大東亜建設に身を捧げて、新しい世界をつくる基となるのであります。

³³ 一身を大君に捧げまつことは、もとより私ども臣民の本文であります。

Pasiaukojimas Imperatoriui yra matomas kaip aukščiausia garbė. Trečiame skyriuje yra cituojama Antrojo pasaulinio karo metu populiari patriotinė dainelė *Umi Yukaba* 海行かば. Tekstas paimtas iš *Man'yōshū* 万葉集, o muzika parašyta 1937 metais. Šią dainą neretai giedodavo *kamikaze* 神風 prieš savižudybės atakas:

*Jeigu eisiu į jūrą, tapsiu paskendusiu lavonu,
Jeigu eisiu į kalnus, tapsiu lavonu žolėje,
Bet jeigu mirsiu už imperatorių, nesigailėsiu.*³⁴

Toliau tekste yra aiškinama, jog gyvybės paaukojimas – tai imperatoriaus subjekto kelias (Monbusho 1944a, 21). Matome, jog buvo mėginama įtikinti jaunimą jog mirtį už imperatorių – tai ne tik normalu, tai ne tik pareiga, bet ir garbė.

Berniukams skirtame vadovėlyje tryliktas skyrius pavadintas “Drąsa”. Jame aiškinama, kas yra tikroji drąsa, ir galime rasti tokį nedviprasmių sakinį: “Mirtis iš lojalumo – tai toks dalykas, kuris būdingas tik mūsų šalies kariams, <...>”³⁵ (Monbusho 1944b, 97). Taigi, mirti už savo šalį skatinama ir yra laikoma drąsa. Kitame, keturioliktame skyriuje “Kario dvasinis pasiruošimas”, beveik ištiesai kalbama apie pasiruošimą mirti. Jeigu jau esi karys, reikia nusiteikti mirti, nes toks yra kario kelias.

Nesunku yra pastebėti bendrą progresiją – jeigu pirmuose serijos vadovėliuose tonas buvo daug optimistiškesnis, vaikams buvo pasakojama apie Japonijos grožį, išskirtinumą, moralinį pranašumą ir bandoma įteigti, kaip gi vis dėlto pasisekė gimti būtent japonais, tai paskutiniuose serijos vadovėliuose vaikai, iš esmės, buvo rengiami mirčiai vardan šitos gražios, išskirtinės, moraliai ir dvasiškai kitus pranokstančios valstybės, kurioje jiems pasisekė gimti.

³⁴ 海行かば水づく屍、山行かば草むす屍、大君の邊にこそ死なめ、かへりみはせじ。

³⁵ 忠死するといふことは、實にわが國のみに見られる武人の特色であつて、…。

Išvados

Nacionalizmas – tai pakankamai naujas fenomenas, lengvai pastebimas daugelyje pasaulio valstybių. Nors egzistuoja universalūs nacionalizmo bruožai būdingi visoms valstybėms, Japonijos nacionalizmas turi ypatumus: valdžios konsolidavimo funkcija ir monarchinė esmė su centrine imperatoriaus figūra. Šie ypatumai susiformavo dėl skirtingos Japonijos, lyginant su kitomis žemyne esančiomis valstybėmis, geografinės padėties ir istorinio konteksto. Visų pirma, iki pat Meiji laikotarpio Japonija neturėjo esminių politinių konfliktų su kitų tautų atstovais, todėl jai nekilo būtinybės identifikuoti savęs kaip vienos tautos. Antra, socialinės stratifikacijos, griežtos sluoksnių hierarchijos, žemo geografinio mobilumo ir bendros švietimo sistemos nebuvimo sąlygomis japonų, kaip tautos, tapatybė nebuvo aiškiai artikuliuota. *Shinōkōshō* sistemos panaikinimas, Japonijos atsivėrimas Vakarų valstybėms ir privalomo švietimo įvedimas buvo ypatingai svarbūs japonų nacionaliniam formavimuisi.

Pagrindiniai japonų nacionalistinės propagandos motyvai – Imperatoriaus dieviškasis pradas, japonų tautos homogeniškumas ir moralinis pranašumas, individo pasiaukojimas vardan bendros gerovės – atsispindėjo ir švietimo sistemoje. Nacionalistinė propaganda švietime tapo puikiu fanatiškai patriotinės kartos, pasiruošusios paaukoti gyvybę vardan Imperatoriaus, išauklėjimo sprendimu. Tai atsispindėjo įvairių dalykų vadovėliuose, bet labiausiai pastebima moralinio ugdymo *shūshin* retorikoje. Nors moralės principai keitėsi priklausomai nuo laikotarpio ir politinio konteksto, pavyzdžiui, konfucianistinės vertybės išliko stiprios per visą moralinio ugdymo vadovėlių leidybos laikotarpį. 1930-ais metais prasidėjusi sparti visuomenės nacionalistinė radikalizacija bei militarizacija taip pat padarė įtaką vaikų ugdymui. Vadovėlių analizė parodė, kad turinys buvo orientuotas į karo tematiką, siekiant ugdyti Imperatoriui ištikimus būsimus karius bei piliečius. Stipriai akcentuojama savivarža, pasiaukojimas bei emocinis prisirišimas prie karo kulto, būdingas Japonijos imperijos ir jos subjektų išaukštinimas. Šie tikslai buvo siejami ne tik per vadovėlius ir mokytojų instrukcijas klasėse, bet ir per kasdienes mokyklines ceremonijas.

Nacionalistinės propagandos XX amžiaus švietimo sistemoje tema išlieka aktuali ir šiandien, kai vėl keliama klausimai dėl Japonijos veiksmų Antrojo pasaulinio karo metu, ministro pirmininko vizitus į *Yasukuni* maldyklą, istorijos vadovėlių koregavimo. Šis darbas galėtų būti naudingas japonų nacionalizmo arba Japonijos švietimo raidos tolimesniems tyrimams. Šį darbą galima būtų praplėsti lyginant japonų nacionalistinę propagandą moralinio ugdymo vadovėliuose su kitų Ašies šalių etikos vadovėliais, arba praplėtus tyrimo lauką, atsižvelgti į kitas audiovizualines informacijos perdavimo priemonės – plakatus, filmus, muziką, reklamą.

Bibliografijos sąrašas

Tretiniai šaltiniai:

"nationalism". *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online.*

Encyclopædia Britannica Inc., 2016. [interaktyvus]

<<http://www.britannica.com/topic/nationalism>> [žiūrėta 2016.05.13]

Antriniai šaltiniai:

Doak, Kevin 2006. *A history of nationalism in modern Japan*. Placing the people. Brill.

Dower, John W. 1986. *War without mercy*, Peace and power in the Pacific war, New York: Pantheon Books.

Haas, Ernst B. 1986. "What is Nationalism and Why Should We Study it?,"

International Organization [interaktyvus] 40, 3: 707–744. Prieiga: <<http://www.jstor.org/stable/2706824>> [žiūrėta 2016.05.13]

Henshall, Kenneth G. 2004. *A history of Japan: from stoneage to superpower* (Second edition), Hampshire: Palgrave Macmillan.

Ienaga, Saburo 1993-1994. "The Glorification of War in Japanese Education,"

International Security [interaktyvus] 18, 3: 113–133. Prieiga: <<http://www.jstor.org/stable/2539207>> [žiūrėta: 2016.04.19]

Kerlinger, Fred N. 1951. "The Modern Origin of Morals Instruction in Japanese

Education," *History of Education Society* [interaktyvus] 2, 4: 119–126. Prieiga:

<<http://www.jstor.org/stable/3659119>> [žiūrėta 2016.04.10]

Krupianko, M. I., Arešidze L. G. – Крупянко, М. И., Арешидзе Л. Г. 2010.

"Япония: Идеология государственного национализма," *История и современность*, 2: 185–215.

Luhmer, Klaus 1990. "Moral education in Japan," *Journal of Moral Education*

[interaktyvus] 19, 3: 172–182. Prieiga: <<http://ccbs.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-ADM/lumer.htm>> [žiūrėta 2016.03.28]

Murata, Noboru 昇村田 2006. *Shūshin kyōkasho* 修身教科書、Shiga 滋賀:

Sanraiz Shuppan サンライズ出版 Prieiga: <<http://libdspace.biwako.shiga-u.ac.jp/>

dspace> [žiūrėta 2016.04.18]

Osawa, Masanobu 大澤正信 2011, *Kindai Nihon no nashonarizumu* 近代日本のナショナリズム. Tōkyō東京: Kabushiki gaisha Kōdansha 株式会社講談社.

Oshiba, Mamoru 1961. “Moral Education in Japan,” *The School Review* [interaktyvus] 69, 2: 227–244. Prieiga: <<http://www.jstor.org/stable/1083850>> [žiūrėta 2016.05.12]

Shively, Donald 1991. “Popular Culture,” *The Cambridge history of Japan: Volume 4, Early modern Japan, 706–761*. Cambridge: Cambridge University Press.

Skya, Walker A. 2009, *Japan's Holy War: The Ideology of radical Shinto ultranationalism*. Durham and London: Duke University Press.

Pirminiai šaltiniai:

Monbusho 文部省 1944a. *Kōtōka shūshin: Joshi yō I*, 高等科修身：女子用 一.

Tokyo 東京: Toppan insatsu kabushikigaisha 凸版印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.10]

Monbusho 文部省 1944b. *Kōtōka shūshin: Danshi yō I*, 高等科修身：男子用 一.

Tokyo 東京: Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.10]

Monbusho 文部省 1941a. *Yoi Kodomo*, 1 dalis ヨイコドモ・上, Tokyo 東京:

Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.04]

Monbusho 文部省 1941b. *Yoi Kodomo*, 2 dalis ヨイコドモ・下, Tokyo 東京:

Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.04]

Monbusho 文部省 1942a. *Shotōka shūshin 1*, 初等科修身一, Tokyo 東京: Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.08]

Monbusho 文部省 1942b. *Shotōka shūshin 2*, 初等科修身二, Tokyo 東京: Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.08]

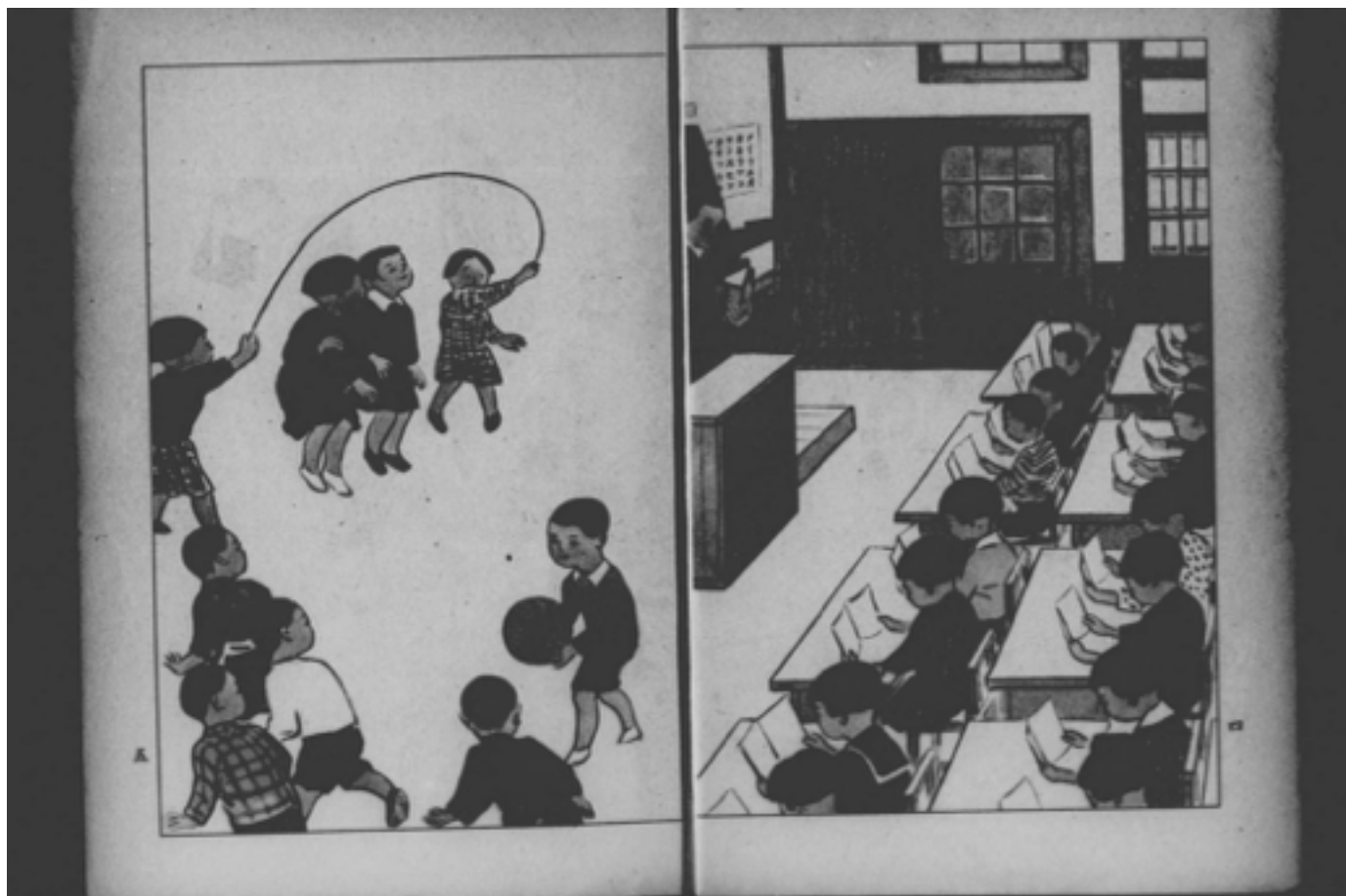
Monbusho 文部省 1943c. *Shotōka shūshin 3*, 初等科修身三, Tokyo 東京: Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.08]

Monbusho 文部省 1943d. *Shotōka shūshin 4*, 初等科修身四, Tokyo 東京: Kyōdō insatsu kabushikigaisha 共同印刷株式会社. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp>> [žiūrėta 2016.05.08]

Kakehi, Katsuhiko 笥克彦 1931. *Kokka no kenkyū*. 国家の研究, Tōkyō 東京: Kakeshi Hakushi Chosakubutsu Kankōkai 笥博士著作物刊行会. Prieiga: <<http://kindai.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/1279328>> [žiūrėta 2016.04.01]

Priedas 1: Iliustrācijas

Pav.1: ilustrācija iš *Yoi Kodomo* (1941)

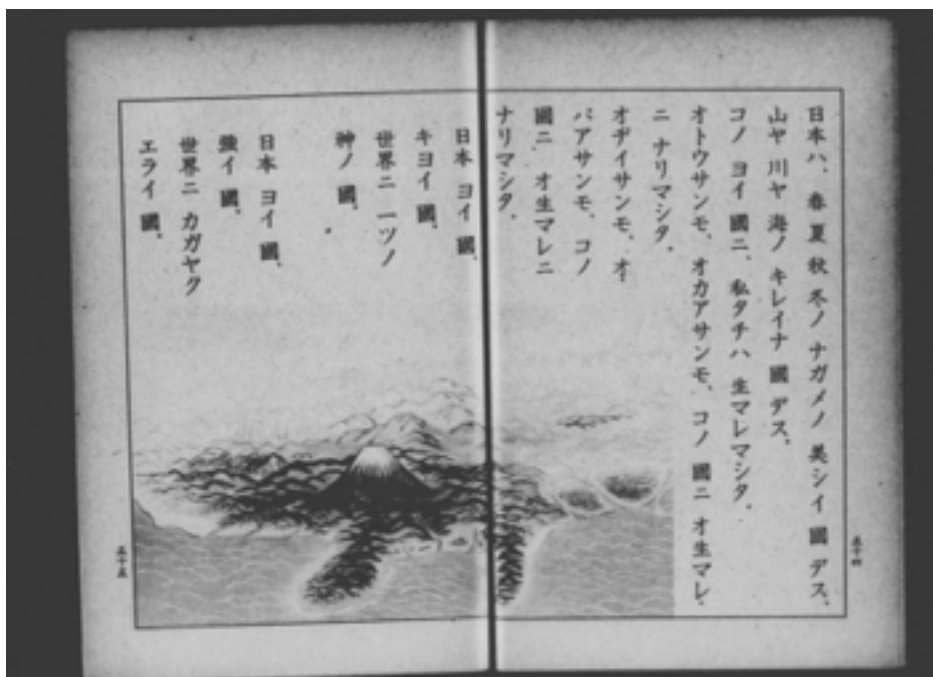
Pav. 2: ilustracija iš *Yoi Kodomo* (1941)

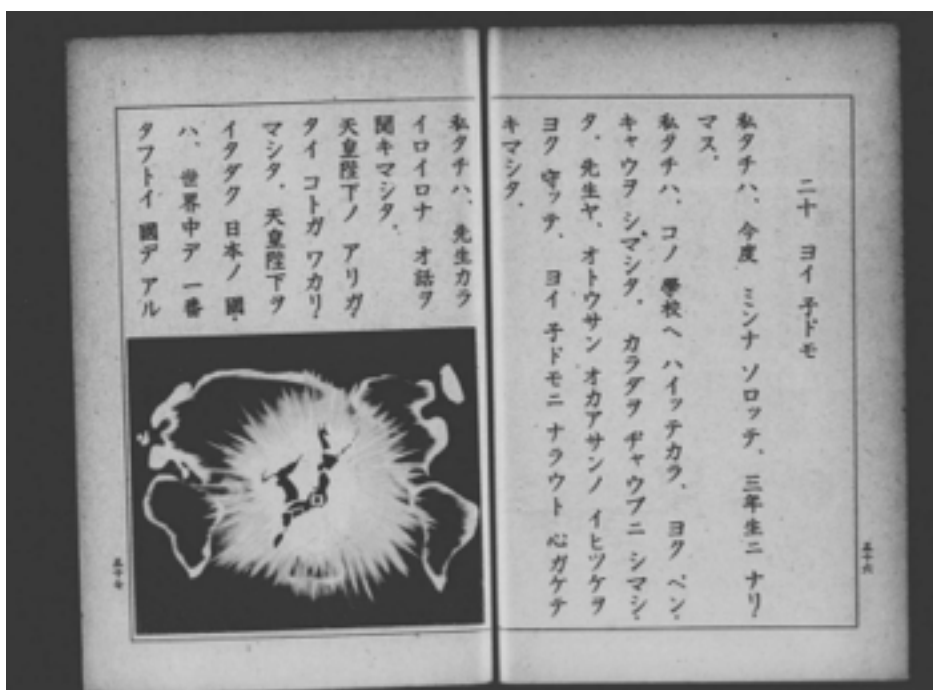
Pav. 3: ilustracija iš *Yoi Kodomo* (1941)

Pav. 4: ilustracija iš *Yoi Kodomo* (1941)

Pav. 5: ilustracija iš *Yoi Kodomo* (1941)

Nationalist education in Japanese Empire: bachelor thesis / Nina Ždanovič, Japanese studies program. Academic advisor: Dr. Linas Didvalis; Vilnius University Centre of Oriental Studies – Vilnius, 2016. – 50 p.

Keywords: Japanese Empire, nationalism, moral education, education, modern history, XX century.

Current research focuses on nationalism in the Great Empire of Japan (1868–1945). The main objective of the paper is to define the means through which nationalist propaganda was used in education in order to construct nearly religious loyalty for the Emperor and the concept of unique homogenous society. “Loyal Japanese subject” – this was the identity that the government aimed to socially construct through education, and we have to admit this policy was quite successful in its own terms. For further analysis of the role of nationalism in education, it is crucial to understand the general roots and ideas of the Japanese nationalism and the sociocultural context in which it was brewed.

The objectives of the research are as follows:

1. Review the formation of the nationalism in Meiji era (1868–1912) and its influence on military expansion.
2. Discuss general context of the Japanese nationalism
3. Crystallize the function of education and nationalism in constructing patriotic identities of the young Japanese.
4. Conduct a quantitative and qualitative analysis of moral education textbooks (1941–1944).

This bachelor thesis could be useful for further researches on Japanese nationalism, Japanese education history and might serve as a possible illustration for social constructivism theory.